

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Diplomová práce

**PRÁCE V MINULOSTI A DNES
JAKO ZDROJ ETICKÝCH PRAVIDEL**

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Autorka práce: Jitka Bednarčíková

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2.

2009

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

1. června 2009

podpis studentky

Děkuji vedoucímu diplomové práce panu RSDr. Jánů Mišovičovi, CSc. za cenné rady, připomínky, metodické vedení práce, ochotu a spolupráci.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 PRÁCE V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA.....	9
1.1 Kategorie práce a její vymezení.....	9
1.2 Práce jako sociální proces.....	10
1.3 Placená a neplacená práce.....	12
1.4 Trh práce.....	14
1.5 Společenská dělba práce.....	16
1.6 Obecné charakteristiky pracovní činnosti.....	17
1.7 Profese, její charakteristika a dynamika.....	18
1.8 Pohled sociálního učení církve na práci.....	19
1.8.1 Biblické prameny.....	19
1.8.2 Laborem exercens.....	20
2 ÉTOS PRÁCE V MINULÝCH DOBÁCH.....	24
2.1 Společnost a společenský vývoj.....	24
2.2 Společnosti předmoderní doby.....	26
2.2.1 Lovci a sběrači.....	26
2.2.2 Pastevci a zemědělci.....	27
2.2.3 Tradiční státy, neprůmyslové civilizace.....	29
2.2.3.1 Římská říše jako příklad neprůmyslové civilizace.....	34
2.3 Od tradičního k modernímu.....	37
2.4 Společnosti moderní doby.....	40
2.4.1 Vymezení a fáze vývoje společností moderní doby.....	40
2.4.2 K příčinám vzniku společností moderní doby.....	41
2.4.2.1 Průmysl a dělba práce.....	41
2.4.2.2 „Duch kapitalismu“.....	42

2.4.3	Práce jako nástroj emancipace chudých.....	45
2.4.4	Dopady rozvoje průmyslu	48
2.4.5	Hodnota práce v moderní společnosti	51
3	PRÁCE DNES	54
3.1	Charakteristika soudobé společnosti.....	54
3.1.1	Rysy a znaky postmoderní společnosti	54
3.2	Práce v postmoderní společnosti.....	58
3.3	Hodnota práce v České republice.....	60
3.3.1	Počty zaměstnaných osob – míra zaměstnanosti	61
3.3.2	Hodnotové orientace v naší společnosti.....	62
3.3.3	Proč ženy a muži pracují? Co práce v životě žen a mužů znamená?.....	66
3.3.4	Nejdůležitější pracovní hodnota – jistá práce	69
3.3.5	Výsledky sekundární analýzy dat - shrnutí	69
3.4	Budoucnost práce a jejího vlivu na člověka a společnost.....	70
	ZÁVĚR.....	74
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	76
	SEZNAM ZKRATEK.....	83
	SEZNAM PŘÍLOH.....	84
	PŘÍLOHA I.....	85
	ABSTRAKT.....	86
	ABSTRACT.....	87

ÚVOD

Práce neoddělitelně patří k člověku. Je jednou z nejvýznamnějších hodnot. Přemýšlet o ní lze z hlediska filosofického, psychologického, technického, sociologického, antropologického, právního, kulturního, ale také z hlediska etického.

Tato diplomová práce má v úmyslu přiblížit čtenáři práci a její okolnosti, která má v dnešní době většinou podobu zaměstnání, v její etické dimenzi. Práce, stará jako lidstvo samo, nebyla v dějinách chápána vždy stejným způsobem. Zprvu byla považována za pouhý zdroj obživy a uspokojování základních potřeb člověka. Posléze, v souvislosti s její společenskou rolí, kdy určovala rozdíl mezi majetkem a nouzí, autonomií a nezávislostí, vysokým či nízkým společenským postavením, se zároveň stávala základní morální normou řídící individuální chování. Byla i hlediskem, podle něhož jednatelce plánoval, upravoval a posuzoval svůj životní styl. Hodnota a důstojnost života jednotlivce byly posuzovány převážně podle jeho vztahu k práci, cenila se pracovitost, píle a vytrvalost. Morálně nevyhovující byl ten, kdo se práci vyhýbal. Lidé se rozlišovali podle svých pracovních schopností a dovedností, podle druhu práce, kterou vykonávali. Byla důležitým pramenem etických standardů společnosti, ale i prostředkem morálního sebezdokonalování člověka.

V současné době stále převládá přesvědčení o centrální úloze práce pro život jedince i společnosti, ale objevuje se stále více názorů na to, že smysl života a identita jedince nespočívají pouze v práci. Možná to má souvislost s vyhlídkami na automatizovanou výrobu, informační společnost a rozšiřující se možnosti nepravidelné pracovní aktivity lidí. Současně rostou nároky na obsah práce. Objevuje se obava, aby nedostatek práce nevedl k rozdělení společnosti na pracující a nepracující. Práce se stává součástí problémů ve společnosti. Pokud by se práce vytratila ze života lidí, pak by se vytratil i její étos. Zdá se, že v souvislosti s vytrácením práce dochází k hodnotovým změnám. Étos práce se mění. Jakým způsobem začne společnost uvažovat o práci jako o jednom z hlavních fenoménů ve společnosti?

Diplomová práce se skládá ze tří částí. V první, teoretické, se zabývá některými charakteristikami, významem a rolí práce v životě člověka a společnosti. Vede k pochopení souvislostí a návazností, které se týkají etického rozměru práce. Rozlišuje mezi placenou a neplacenou prací a poukazuje na charakteristiky placené práce. Zmiňuje otázku dělby práce. Je zde vysloven předpoklad, že i když je práce pro člověka náročná, namáhavá a často také vyčerpávající, přesto mu zajišťuje osobnostní rozvoj, pocit uspokojení a smysl života. Práce jako fyzická i duchovní námaha odpovídá přirozené potřebě člověka. Práce kromě toho, že přináší obživu, přispívá rozvoji vědy a techniky, napomáhá k neustálému rozvoji kulturní a mravní úrovně společnosti.

V druhé části jsou sledována historická fakta, která odhalují práci jako nedílnou součást života člověka a vývoje společnosti. Při hledání odpovědi na otázku, zda existuje souvislost mezi prací a etickými pravidly, poplatnými příslušným etapám vývoje, je využito dostupných literárních pramenů, které se zabývají prací v minulosti. V dlouhém období, kdy se člověk živil lovem, sběrem a pastevectvím, existovala jen ta nejjednodušší dělba práce. Se vznikem zemědělství se práce postupně stala skutečností, zcela měnící způsob života člověka. Právě v zemědělství se stává morálním regulativem potřeba, ba přímo povinnost člověka pracovat. S rozvojem řemesel a pozdějším vznikem manufaktur se začala extrémně rozvíjet dělba práce na dílčí operace a posiloval se tak společenský obsah práce. Zde se věnuji převážně ekonomickému pohledu na práci ve Smithově díle. Protestantská etika odříkání a práce, interpretovaná Maxem Weberem, byla závazná pro dělníky i podnikatele a stala se základem pro rozvoj kapitalismu.

Diplomová práce ve své třetí, prakticky zaměřené části, navazuje na předchozí kapitulu a reflektuje změny ve světě práce v současnosti, kdy dochází dle G. Lipovetského *k obratu povahy práce od řádu a kázně k etice a kreativě*.¹ Kromě změn v obsahu, charakteru, organizaci a dělbě práce dochází také ke změně étosu práce. Realitou dnešních dnů je to, že se práce vytrácí. Mít ji začíná

¹ Srov. LIPOVETSKY, G. *Soumrak povinnost: bezbolestná etika nových demokratických časů*, s. 199.

být namísto zátěží určitým privilegiem. Nedostatek práce se stává součástí společenských problémů. Klasický model celoživotního zaměstnání je těžko realizovatelný. Tato skutečnost nutí člověka být flexibilní, což sebou přináší různé potíže. Pro mnoho osob přestává být práce osou životní jistoty, identity. V této části jsou obsaženy závěry odborných výzkumů Českého statistického úřadu, Výzkumného ústavu bezpečnosti práce a Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd v Praze, zabývající se hodnotovou orientací v České republice.

Existují různé možnosti vývoje v budoucnu. Procesy, které se týkají práce, obsahují kromě rizika možných ztrát také naději. Naději ve smyslu hledání šancí uplatnění práce jako fenoménu, který zcela jistě nevyčerpal svůj etický potenciál.

1 PRÁCE V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA

Pro pochopení souvislostí a návazností, týkající se etické dimenze práce, je nutné věnovat pozornost určitým charakteristikám, významu a roli práce v životě člověka. V této kapitole se zabývám kategorií práce, jejími aspekty a souvislostmi ve společenském kontextu. Rozlišuji mezi prací placenou a neplacenou, poukazuji na charakteristiky placené práce. Zmiňuji termín trh práce a uvádím jeho specifika. Věnuji se společenské dělbě práce v období předindustriálním a industriálním. Nastihnuji obecné charakteristiky pracovní činnosti a roli profese. Na závěr rozšiřuji pohled na práci prostřednictvím sociálního učení církve. Obšírněji je zmíněna encyklika *Laborem exercens*.

1.1 Kategorie práce a její vymezení

Práce patří k základům lidské existence. Každá její podoba, jichž je mnoho, má svůj význam v životě jednotlivce i celé společnosti. Člověk je homo faber. Pokud si může vybrat, začne dělat to, co lze označit jako práci. Člověk má totiž přirozený sklon „počínat si tak, aby výsledky jeho činnosti byly užitečné nikoliv jen jemu samotnému, ale chce, aby ten užitek byl druhými oceněný, čímž se dostáváme k nejjednodušší definici práce.“²

Matoušek uvádí, že „práce je cílevědomá činnost člověka vytvářející užitečné hodnoty k uspokojování vlastních potřeb pracujících, případně potřeb jemu blízkých lidí.“³

I když je práce pro člověka časově náročná, namáhavá a vyčerpávající, na druhé straně mu zajišťuje osobnostní rozvoj, pocit uspokojení a životního smyslu. Práce jako přírodní i kulturní aktivita, jako jednota fyzické a duševní námahy totiž odpovídá hlubinné potřebě člověka přiměřeně zatěžovat síly, konfrontovat je s rodově příbuznými silami a strukturami přírody. Práce člověku přináší nejen

² MOŽNÝ, I. *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*, s. 93.

³ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 159.

obživu, uznání společnosti, pocit elementární sebeúcty, ale do jisté míry udržuje jeho duševní i fyzické zdraví.⁴

1.2 Práce jako sociální proces

Pracovní činnost lidí se vždy uskutečňuje v určitém společenském prostředí. Lidé do ní vstupují prostřednictvím skupin a institucí a práce se rozhodujícím způsobem podílí na formování jejich postavení ve společnosti. Práci proto chápeme jako sociální proces. Má řadu aspektů a souvislostí:

1. Práce probíhá v určitém společenském prostředí, v určité historicky konkrétní společnosti, kdy si člověk prostřednictvím pracovní činnosti reprodukuje materiální podmínky svého života a celý svůj život vůbec.
2. Lidé prostřednictvím pracovní činnosti uspokojují i jiné potřeby – potřebu seberealizace, společenského styku, poznávání nového, uznání od ostatních. Míra možností k uspokojování těchto potřeb se projevuje v pracovní činnosti lidí i v jejich výsledcích. Potřeby jsou podmíněny společensky – společnost určuje jejich hierarchii, vytváří prostor k jejich uspokojování, reguluje jejich uspokojování a kontroluje je.
3. Člověk ke své práci potřebuje stroje, nástroje, materiál, různé polotovary. Tyto materiální prostředky jsou většinou výsledkem pracovní činnosti druhých lidí (např. pracovní nástroje, jimiž člověk působí na jiné předměty v přírodě, v sobě obsahují dovednosti, zkušenosti předcházejících generací pracovníků. V práci se tak spojuje minulost s přítomností, osudy stávající generace s generacemi předchozími).

⁴ Srov. ŠMAJS, J. Práce – téma k zamyšlení. In BUCHTOVÁ, B. a kol. *Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 11 – 12.

4. Práce člověka není izolovanou činností. Činnosti jednotlivých osob se doplňují a navazují, jejich úspěšný průběh vyžaduje vzájemnou spolupráci. Platí, že čím je spolupráce lepší, tím jsou lepší výsledky práce.
5. Práce sama o sobě je významnou společenskou hodnotou. Společnost velmi silně ovlivňuje postoje a chování svých členů jako pracovníků tím, že přikládá velký význam pracovní činnosti člověka a jejím výsledkům pro oceňování a hodnocení lidí navzájem. Tam, kde společnost zlehčuje význam práce jako měřítka individuální hodnoty člověka, tam bude pravděpodobně působit nevalně i na její průběh a dosahované výsledky. Lidé budou vzájemně soutěžit o dosažení vyššího výkonu tam, kde práce vystupuje jako základ vzájemného oceňování a hodnocení.
6. Sám pracovník je převážně produktem určité společnosti. Jeho osobnost je formována prostředím, ve kterém rosl, vzdělával se, získal kvalifikaci, uskutečňoval svoje zájmy a aspirace. To je determinováno podmínkami tohoto společenského prostředí. Vztah člověka k práci je vytvářen pod vlivem převládajících názorů a vzorů chování typických pro prostředí, ve kterém žije a které respektuje.⁵

„Práce je uvědomělou a cílevědomou činností lidí, v jejímž průběhu dochází k přetváření předmětů přírody, resp. výsledků předchozí pracovní činnosti tak, aby mohly sloužit k uspokojování lidských potřeb. Je první a základní podmínkou existence člověka jako společenské bytosti. Na jejím základě se člověk naučil ovládat přírodní síly a využívat jich. Naučil se vyrábět pracovní prostředky a mohl rozvinout své fyzické i duševní schopnosti. V procesu práce tedy člověk přetváří nejen přírodu, ale současně vyjadřuje i sám sebe, svou subjektivitu ve světě, který ho obklopuje.“⁶

⁵ Srov. NOVÝ, I. a kol. *Sociologie pro ekonomy*, s. 135 – 136.

⁶ Tamtéž, s. 137.

1.3 Placená a neplacená práce

Mluvíme-li všeobecně o práci, máme většinou na mysli práci z vnějšku úkolovanou, organizovanou a placenou. Jedná se většinou o námezdní zaměstnání, které nevykonáváme ve volném čase. Tedy naopak za volný čas většinou pokládáme to, co nám mimo námezdní zaměstnání z našeho času zbude.⁷

Velkým zjednodušením by proto bylo ztotožnění pojmu práce s placeným zaměstnáním. Také neplacená práce, např. práce v domácnosti, oprava bytu, auta hrají významnou roli v životě člověka. Jiné typy práce se mohou jen velmi obtížně dostat do kategorie *placené zaměstnání*. Může se jednat o práci ve sféře neformální ekonomiky, různou výměnu zboží a služeb i rozličné svépomocné činnosti, vykonávané v domácnosti i mimo ni.⁸

V dnešní době a v dnešní společnosti má velký význam dobrovolná sociální práce. Profesionální charitativní práci je třeba stále více podporovat dobrovolnou charitativní angažovaností pracovníků, kteří pracují v různých sdruženích, svazech, společnostech a spolcích.⁹

Giddens rozlišuje mezi prací a zaměstnáním. „Práci obecně, ať placenou či neplacenou, můžeme definovat jako vykonávání úkolů vyžadující mentální a fyzické úsilí, jehož cílem je výroba zboží a služeb k uspokojení lidských potřeb.“¹⁰ Za zaměstnání považuje „takovou práci, která se děje výměnou za pravidelnou mzdu či plat“.¹¹

Ve všech kulturách je práce základem ekonomiky a instituce, zajišťující výrobu a směnu služeb a zboží, vytvářejí *ekonomický systém*. Placená práce, mající často podobu zaměstnání, pak obsahuje následující charakteristiky, které mají pro člověka klíčový význam:

⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*, s. 93.

⁸ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 309.

⁹ Srov. *Život z víry. Příklad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*, s. 291.

¹⁰ GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 309.

¹¹ Tamtéž, s. 309.

1. Peníze

Mzda nebo plat představují pro mnoho lidí hlavní zdroj obživy, pokud je ztratí, začínají mít obavy, že si neporadí s běžnými denními problémy.

2. Míra aktivity

Práce většinou umožňuje lidem osvojit si a používat určité znalosti a schopnosti. I práce, která je stereotypní, představuje strukturované prostředí, které odčerpává a usměrňuje energii člověka. Bez práce člověk ztrácí šanci uplatnit své znalosti a schopnosti.

3. Změna

Prostřednictvím práce člověk poznává nové prostředí, lišící se od domácího. Už pocit, že člověk dělá něco jiného než doma, je mnohdy potěšující.

4. Strukturovaný čas

Přestože rytmus práce, určující strukturu dne, může být vnímán jako zátěž, dává celému dni zároveň řád, který lidem bez práce často chybí.

5. Sociální kontakty

V pracovním prostředí lidé nacházejí mnohdy přátele a příležitost podílet se na společných činnostech.

6. Osobní identita

Zaměstnání poskytuje člověku pocit pevné společenské identity, který je pro něj velmi cenný.¹²

„Práce vždy byla něčím více než pouhou ekonomickou transakcí. Pomáhá nám určit, kdo jsme. Potvrzuje naši užitečnost. Obsah naší práce – co děláme, lidé, s nimiž spolupracujeme, jak naši nadřízení, kolegové, zákazníci, pacienti,

¹² Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 308.

klienti či svěřenci přijímají naši práci – dává našim životům význam a důstojnost.“¹³

V moderní společnosti má práce pro jedince značnou hodnotu a hodnotu mu zpětně i propůjčuje (např. uznáním). Člověk, který se formou honorované práce neuplatní, ztrácí často v očích ostatních část své hodnoty a důstojnosti. Je třeba si klást otázku, zda důstojnost jedince a finanční ohodnocení jeho práce mají nebo smějí zůstat propojeny. Tato propojenost v dnešní společnosti není samozřejmost, protože má období plné zaměstnanosti za sebou.¹⁴

R. Reich k tomu podotýká, že důstojnost práce závisí ve větší míře na tom, zda člověk pociťuje, že je jeho práce oceňována. Tento pocit závisí na uznání, které člověku projevují jiní, ale i na hrdosti na to, že svou práci dělá dobře, ať je jakkoli jednoduchá nebo špinavá. V tomto ohledu je práce jak ekonomickým, tak morálním činem.¹⁵

1.4 Trh práce

Trh práce je možné si představit jako místo, kde prodávající nabízí zboží – službu a kupující ho kupuje. Některé se prodá ihned, některé později a jiné vůbec ne. Cena se může v závislosti od nabídky a poptávky měnit. Tam, kde se střetává nabídka práce a poptávka po ní, tam se jedná o trh práce. Nástrojem, který ho uvádí do chodu, je burza pracovních příležitostí. Zde se skutečně setkávají zástupci zaměstnavatelských organizací se zájemci o práci. Za jistou formu trhu práce lze považovat i personální inzerci v tištěných nebo elektronických médiích, činnost různých personálních agentur, ale i úřadů práce. Nástrojem sladění nabídky práce a poptávky po ní je cena práce – mzda. Na trhu práce dochází kromě dohody o mzdě také ke sjednávání pracovní doby a dalších pracovních podmínek.¹⁶

¹³ REICH, R. B. *Řeknu to stručně. Základy slušné společnosti*, s. 61.

¹⁴ Srov. HENRIKSEN, J.O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené: etické teorie a principy práce s lidmi*, s. 96.

¹⁵ Srov. REICH, R. B. *Řeknu to stručně. Základy slušné společnosti*, s. 61.

¹⁶ Srov. JÍROVÁ, H. *Trh práce a politika zaměstnanosti*, s. 7.

Práci je stále přikládán velký význam, všichni jsou závislí na trhu práce, všichni mají pracovat.¹⁷

Je třeba si uvědomit, že „trh práce má určité znaky podobné trhu statků a služeb, avšak v určitém ohledu se od něho významně liší. Práce nemá stejnou povahu jako jiné zboží. Její specifčnost je dána tím, že ji vykonávají lidé, s nimiž je neoddělitelně spjata. Lidé se odlišují od ostatních výrobních faktorů, protože jsou nadáni vůlí a myšlením a mají svá práva. Díky svým zvláštnostem je tento trh velice častým předmětem státních zásahů nebo východiskem pro politické střety.“¹⁸

Specifikem trhu práce je jeho segmentace:

1. „Primární trh práce – soustřeďuje lepší a výhodnější pracovní příležitosti s vyšší prestiží, s možností profesionálního růstu, vyššími výdělky a větší jistotou zaměstnání.
2. Sekundární trh práce – soustřeďuje pracovní místa s nízkou prestiží, s malými požadavky na kvalifikaci, nízkými výdělky a značnou nejistotou zaměstnání.
3. Interní trh práce – představuje pracovní příležitosti uvnitř jednotlivých firem, mezi nimiž dochází k rozmísťování pracovníků zpravidla bez jejich propouštění.
4. Externí trh práce – zde se setkávají pracovníci, nabízející svoji pracovní sílu a kvalifikaci, s firmami nabízejícími volná pracovní místa.“¹⁹

Prostřednictvím trhu práce je práce rozmísťována do různých firem, odvětví a regionů za různé mzdy. Toto rozmístění je důležité pro uspokojení potřeb jednotlivců i celé společnosti. Trh práce je na jedné straně ovlivňován poptávkou po pracovních silách, která vychází z celkové hospodářské a sociální politiky, na straně druhé nabídkou pracovních sil. Když se vyjde z toho, že je třeba pružně reagovat na měnící se potřeby společnosti, je nutné, aby existovala

¹⁷ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 350.

¹⁸ JÍROVÁ, H. *Trh práce a politika zaměstnanosti*, s. 7.

¹⁹ Tamtéž, s. 12 – 13.

i odpovídající nabídka pracovních sil, která bude co do kvalifikační úrovně a profesní struktury požadavky a potřeby trhu realizovat.²⁰

1.5 Společenská dělba práce

Během dějin lidské společnosti prošla práce určitými vývojovými procesy. „Společenská dělba práce představuje proces, v jehož důsledku dochází k rozdělování a k osamostatňování různých druhů a částí pracovní činnosti, které jsou pak vykonávány určitými pracovníky, resp. pracovními skupinami.“²¹

Dělba práce je podmíněna stupni rozvoje technologií, techniky a spojena s rostoucí specializací pracovníků a pracovních prostředků, a tak i s produktivitou práce.²²

Sociálně ekonomický vývoj společnosti se promítá v oblasti práce. Rostoucí složitost vztahů, které jsou spojeny s pracovní činností, chápeme jako dělbu práce. Rozmanitost druhů práce a jejich postupné oddělování lze sledovat na několika úrovních.

- Předindustriální období – je charakteristické relativní stabilitou společenského systému. Jedním ze stabilizačních faktorů byly i limitované možnosti v oblasti vývoje pracovních činností. V tzv. tradičních společnostech cechovní systém či komplex městských práv poskytoval poměrně striktní pravidla pro rozvoj a charakter práce. Tento omezený pohyb ve sféře práce však také přinášel pozitivní dopady např. v uspořádání rodinných vztahů. Pro rodinu v této době byla charakteristická ekonomická pevnost, byla celkem stabilní ekonomickou jednotkou.

²⁰ Srov. JÍROVÁ, H. *Trh práce a politika zaměstnanosti*, s. 12 – 13.

²¹ NOVÝ, I. a kol. *Sociologie pro ekonomy*, s. 137.

²² Srov. tamtéž, s. 137.

- Industriální období – vyznačuje se *boomem* v oblasti rozvoje průmyslu, ale tím i destrukcí tradičních forem práce. Zámořské objevy, rozšiřování obchodu, politické a ekonomické změny zásadním způsobem změnilы tvář společenského systému. Došlo k vzniku nového souboru sociálních norem a hodnot a jinému uspořádání společnosti. Toto období je charakteristické nejen obrovským rozvojem jednotlivých výrobních odvětví, ale i vznikem odvětví nových, často vysoce specializovaných. Uvedený proces bývá nazýván jako **obecná dělba práce**. **Zvláštní dělbou práce** můžeme chápat rozmanitost jednotlivých druhů práce uvnitř konkrétních odvětví. Dopady společenské dělby práce se promítají do všech sfér společenského života. Klade se důraz na mobilitu, kvalifikaci a adaptabilitu pracovníků. Rostou destabilizační tlaky, ohrožují tradiční uspořádání např. rodinných vztahů.²³

1.6 Obecné charakteristiky pracovní činnosti

1. Druh práce

Druh práce vypovídá o tom, co konkrétní člověk v pracovní činnosti dělá, jaká je struktura této činnosti, jaké nároky jsou na člověka kladeny. Tyto mohou souviset se stupněm rozmanitosti práce, se stupněm kvalifikovanosti práce, se stupněm nezávislosti, odpovědnosti a vázanosti práce.²⁴

2. Organizace práce

Pojem obsahuje soubor všech činností, které vedou k vytvoření souladu mezi hlavními faktory pracovního procesu. Cílem je optimální splnění pracovního výkonu.²⁵

²³ Srov. NOVÝ, I. a kol. *Sociologie pro ekonomy*, s. 137 – 138.

²⁴ Srov. tamtéž, s. 139.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 140.

3. Pracovní podmínky

Jedná se o soubor činitelů, které působí na pracovníka a na ostatní součásti pracovního procesu. Ovlivňují jeho průběh a výsledky. Jedná se o podmínky:

- technicko-technologické
- organizační
- sociální
- zdravotně-hygienické.²⁶

„Druh práce, její organizace i pracovní podmínky představují základní skutečnosti determinující sociální jevy a procesy spojené s prací, velikost sociálních systémů i pracovních skupin, jejich struktury i směry, intenzitu i dynamiku sociálních činností a procesů, které v jejich rámci probíhají.“²⁷

1.7 Profese, její charakteristika a dynamika

Profese představuje vazbu na určitý druh pracovní činnosti, jejíž výkon podmiňuje odborná příprava. Ta se uskutečňuje prostřednictvím školského systému i mimo něj. Profese jako poměrně složitý sociální jev zahrnuje tyto aspekty:

1. technické hledisko, které sleduje, kolik je pro výkon nutných technických prostředků a nástrojů;
2. ekonomické hledisko, které se zabývá tím, jak je daná profese na trhu práce úspěšná;
3. právní, které sleduje úpravu přípravy a výkonu profese po právní stránce;

²⁶ Srov. NOVÝ, I. a kol. *Sociologie pro ekonomy*, s. 140.

²⁷ Tamtéž, s. 140.

4. psychologické hledisko, zabývající se důležitostí osobnostního vývoje jedince pro výkon profese;
5. sociologické hledisko, které se zaměřuje na sledování dynamiky profesí a sociálních procesů, spojených s výkonem profese.²⁸

Dynamika profesí souvisí s dynamikou sociálně ekonomického systému, protože je jeho součástí. Vývoj v této oblasti, tedy vědeckotechnický rozvoj s sebou nese vznik nových druhů práce, k jejichž výkonu je často nutná změna dosavadní škály profesí či její doplnění. Změny, které probíhají v profesně kvalifikační struktuře, se dotýkají následně i školského systému, který by na ně měl reagovat.²⁹

O rozvoji profese se hovoří v souvislosti se změnami v obsahu pracovní činnosti, ke kterým dochází od vzniku profese. Je podmíněna společenskou poptávkou nebo její společenskou nezbytností. Někdy dochází k vyčleňování speciálních pracovních činností, tedy ke specializaci uvnitř původní profese. Profese zaniká v souvislosti s menší poptávkou či zájmem o její výkon a možnostmi jejího uplatnění.³⁰

1.8 Pohled sociálního učení církve na práci

1.8.1 Biblické prameny

Církev je stále přesvědčena o tom, že práce je základním rozměrem pozemské existence člověka. Poznatky různých věd o člověku (antropologie, paleontologie, historie, sociologie, psychologie) to dokazují. Pro toto přesvědčení nalézá pramen na prvních stránkách knihy Geneze. V tomto starobylém textu jsou zvěstovány

²⁸ Srov. NOVÝ, I. a kol. *Sociologie pro ekonomy*, s. 152.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 152 – 153.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 154.

základní pravdy o člověku a to již v kontextu slov, které vypráví o tajemství stvoření. „Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil.“³¹ Ihned následují slova: „A Bůh jim požehnal a řekl jim: Plod'te a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“³² Zde je patrný příkaz od Stvořitele, aby si člověk podmanil zemi. Plněním tohoto pověření se v každém člověku odráží činnost jeho samého.

V knihách Starého zákona můžeme najít různé odkazy na různá povolání. Lékaře³³, lékárníka³⁴, hrnčáře³⁵ i rybáře³⁶. Ježíš Kristus se ve svých podobenstvích také stále odvolává na lidskou práci. Jeho nauka o práci, podložená příkladem jeho vlastního života, je příkladem pro učení apoštola Pavla. S tématem práce se můžeme setkat v Novém zákoně v Druhém listu tesalonickém. Pavel varuje před zahálčivostí: „Sami přece víte, jak máte žít podle našeho příkladu. My jsme u vás nezaháleli, ani jsme nikoho nevyjídali, ale ve dne v noci jsme namáhavě pracovali, abychom nikomu z vás nebyli na obtíž. Když jsme u vás byli, přikazovali jsme vám: Kdo nechce pracovat, ať nejí!“³⁷

1.8.2 *Laborem exercens*

V roce 1981 vydal Jan Pavel II. velkou sociální encykliku *Laborem exercens* – O lidské práci. Navazuje na učení jeho předchůdců, většinou je však osobním dílem papeže samotného, který se práce na ní chopil sám. V encyklice vrhá nové světlo na vše, co bylo řečeno dříve. Předchozí encykliky pojednávaly o otázkách, které se týkaly práce člověka. Tato pojednává o práci jako takové. Klade si

³¹ Gn. 1 27.

³² Gn. 1 28.

³³ Srov. Sír 38, 1.

³⁴ Srov. Sír 38, 4 – 8.

³⁵ Srov. Sír 38, 29.

³⁶ Srov. Ez 47, 10.

³⁷ 2 Te 3, 7 - 10.

otázky, co lidská práce je, jaké závazky z toho plynou pro pracujícího všude ve všech dobách z důvodu, že se jedná o lidskou práci.³⁸

Vzhledem k tomu, že člověk nepracuje jako jednotlivec, ale člen lidské společnosti, papež zdůrazňuje osobní charakter lidské práce. Míjí prací činnosti, kterými si má člověk vydělávat na své každodenní potřeby, ale má také přispívat k rozvoji vědy, techniky a k vzestupu kulturní a mravní úrovně společnosti, ve které žije.³⁹

Práce je tak „každá činnost konaná člověkem, bez ohledu na její ráz a okolnosti. To znamená, že tímto jménem označujeme každou činnost člověka, která může či musí být uznána za práci v celém bohatství různých činností, jakých je člověk schopen a k jakým je uzpůsoben svou povahou a lidskou přirozeností.“⁴⁰

Lidská práce je činnost, kterou člověk na jedné straně přeměňuje přírodu, přizpůsobuje ji svým potřebám, chce ji poznávat i chránit, a tak chránit sebe, své společenské i přírodní prostředí. Na straně druhé se jejím prostřednictvím sám rozvíjí. Práce má tak dvě dimenze. Ve své objektivní dimenzi spočívá v tvorbě výrobků, rozvíjení technologií, poskytování služeb, které člověk tvořil a tvoří prací. Subjektivní rozměr tkví v sebeuskutečňování člověka a má mít v případě konfliktu přednost před objektivním.⁴¹ Subjektivní stránka práce podmiňuje samou mravní podstatu práce. Bezpochyby platí, že „lidská práce má svou hodnotu mravní, která je přímo a bezprostředně spjata se skutečností, že ten, kdo ji koná, je osoba, že je to uvědomělý a svobodný neboli o sobě rozhodující subjekt“.⁴²

Práce má konstitutivní význam pro zdařilý život člověka. Člověk se stává člověkem prostřednictvím práce, ne mimo ni, nezávisle na formě práce, ať jde o práci námezdní či samostatnou, výdělečnou nebo neplacenou práci, o práci domácí.⁴³

³⁸ Srov. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*, s 96 – 97.

³⁹ Srov. tamtéž, s 97.

⁴⁰ JAN PAVEL II. *Laborem exercens*. Předmluva. In *Sociální encykliky*.

⁴¹ Srov. tamtéž, čl. 5, 6.

⁴² Tamtéž, čl. 6.

⁴³ Srov. SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 10.

Předpokladem chápání práce jako smysluplné činnosti je uznání světa a dějin. „Na počátku lidské práce stojí tajemství stvoření.“⁴⁴ Pokud tento pohled na lidskou práci schází, nebo je někdo přesvědčen o nesmyslnosti lidského života, pak pro něj může být práce pouhým nutným zlem, které je nutné k získání živobytí.

Práce je spojena s námahou, to však neodporuje jejímu smyslu, je všeobecně známou skutečností, mají ji všichni, dělníci, řemeslníci, úředníci, politici, studenti i profesori. Námahu lze redukovat vynálezy, vědou a technikou, ale není možné ji zrušit. Vlastní morální hodnota spočívá v důstojnosti lidské práce, bez ohledu na to, že se vyznačuje tím, že je, jak uvádí sv. Tomáš *bonum arduum* (dobro obtížné). Je nejen dobrem užitečným, užitkovým, ale důstojným – tedy odpovídající důstojnosti člověka, tedy dobrem, které tuto důstojnost vyjadřuje a rozmnožuje.⁴⁵

Práce je základem utváření života rodiny, která je přirozeným právem a povoláním člověka. Dvě sféry hodnot – jedna spojená s prací a druhá, která plyne z rodinného rázu lidského života – se musí navzájem prolínat. Práce je podmínkou založení rodiny, protože rodina potřebuje prostředky, které člověk většinou získává prací. Práce a pracovitost zároveň utvářejí proces výchovy v rodině. Rodina je jeden z nejdůležitějších článků, z nichž musí vycházet společensko-mravní řád lidské práce. Rodina je i společenství, jehož založení je umožněno prací, je také první domácí školou práce.⁴⁶

Práce má být chráněna ve svém subjektivním rozměru a to prostřednictvím práva pracovního, podnikového, ale i ústavního. Z toho plyne, že stát, společnosti, podniky nejsou oprávněny pohlížet na práci pouze jako na výdělečnou činnost, ale především v ní mají vidět podmínku osobního rozvoje člověka. Ztráta práce neznamena pak jen omezený příjem, ale primárně ztrátu možnosti osobního rozvoje.⁴⁷

⁴⁴ JAN PAVEL II. Laborem exercens čl. 6. In *Sociální encykliky*.

⁴⁵ Srov. tamtéž, čl. 9.

⁴⁶ Srov. tamtéž, čl. 10.

⁴⁷ Srov. SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 11.

Je-li práce povinností či závazkem, je zároveň i zdrojem práv pracujícího. Lidská práva, vyplývající z práce, jsou obsažena v širším rámci základních práv osoby. V tomto rámci mají zvláštní charakter, který odpovídá specifické povaze lidské práce. „Člověk je povinen pracovat jak z příkazu Stvořitele, tak s ohledem na svou lidskou přirozenost, neboť její udržování a rozvoj vyžadují práci. Člověk musí pracovat pro bližní, zejména pro svou rodinu, ale také pro společnost, ke které patří, pro národ, jehož je synem nebo dcerou, pro celou lidskou rodinu, jejímž je členem, neboť je dědicem práce generací a současně tvůrcem budoucnosti těch, kdo přijdou v běhu dějin na svět po něm. To všechno zakládá mravní povinnost práce chápané v nejširším slova smyslu. Když máme uvažovat o morálních právech každého člověka, vztahujících se k práci a odpovídajících této povinnosti, je třeba mít stále před očima celý rozsáhlý okruh vztahů, ve kterých se práce každého pracujícího člověka uskutečňuje.“⁴⁸

⁴⁸ JAN PAVEL II. *Laborem exercens*. čl. 16. In *Sociální encykliky*.

2 ÉTOS PRÁCE V MINULÝCH DOBÁCH

Během vývoje společnosti se práce podílela na utváření morálky člověka a ovlivňovala vytváření etických pravidel ve společnosti.

V této kapitole předkládám charakteristiku základních typů společností a roli dělby práce v nich. V dlouhé době, kdy se člověk živil sběračstvím a pastevectvím, existovala jen nejjednodušší dělba práce. Se vznikem zemědělství se již mnohem intenzivněji podílela na zásadní změně v životě lidí. Ke vzniku a rozvoji společností moderní doby přispěla vedle dalších okolností také protestantská etika odříkání, jak ji interpretuje Max Weber. Zmiňuji se o rozvinuté dělbě práce, charakterizované ve Smithově díle *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. V závěru kapitoly upozorňuji na růst hodnoty práce v moderních industrializovaných společnostech a patrnou tendenci k vytěsnění lidského podílu v ní.

2.1 Společnost a společenský vývoj

V životě člověka a společnosti dochází neustále k různě intenzívním kvalitativním a kvantitativním změnám. Člověk i společnost na ně reagují, přičemž mohou chtěně i nechtěně vznikat nové problémy, ale také nové prostředky pro jejich zvládnutí. Vše se jako zpětná vazba promítá do změn v kultuře a v životním stylu. Obecně se tento řetězec sociálních změn nazývá společenský vývoj.⁴⁹

Pavel Holländer o člověku tvrdí, že je tvor společenský. Je bytostí, která myslí, je svobodná a snaží se přežít ve smyslu, že přežití se stává důvodem existence, oprávněním a smyslem něčeho.⁵⁰ Z toho vyvozuje následující. „Člověk žije a reprodukuje se jenom ve skupině, existuje jenom jako tvor společenský. Pro reprodukci jednotlivce je však potřebné, aby se reprodukovala skupina. To ale znamená, že reprodukce člověka si vyžaduje, aby se lidé ve skupině určitým

⁴⁹ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 308.

⁵⁰ Srov. HOLLÄNDER, P. *Všeobecné základy státovědy*, s. 16.

způsobem chovali. Musí v ní tedy existovat určitá pravidla chování pro její členy, sledující reprodukci skupiny.⁵¹

Současný český filosof Jan Sokol o společnosti říká: „Společnost začíná teprve tam, kde lidé k sobě *od přírody* nepatří, nemají vůči sobě *přirozené* závazky a kde jsou si aspoň v jistém smyslu rovni. Společnost začíná tam, kde se lidé nemusí podřizovat jen vůli někoho jiného, nýbrž také pravidlům.“⁵²

Z toho plyne, že se jednotliví lidé sdružují do sociálních skupin a společnými silami vytvářejí materiální a duchovní produkty. Při tom se pohybují v prostoru sociálních institucí a sociálních norem. Tím je formována více než pouhá suma – konglomerát – individualit. Vzniká svébytná entita – společnost, obsahující specifickou formu vědomí – kolektivní vědomí.⁵³

V průběhu dějin se měnily, mění a budou měnit způsoby uspořádání lidské společnosti, které determinují a definují pravidla chování ve skupině. Uspořádání se liší strukturou, složitostí sociálních vztahů, komplexností a diferenciací zájmů a potřeb, ale také charakterem dělby práce.

Anthony Giddens rozlišuje:

1. společnosti předmoderní;
2. společnosti moderní doby.

Ve společnostech předmoderních vymezuje tři základní typy:

1. lovce a sběrače;
2. větší zemědělské či pastevecké společnosti;
3. neprůmyslové civilizace, tedy tradiční státy.⁵⁴

Žádný zákon nestanoví, že by každá společnost musela projít každým z těchto stupňů, neexistuje žádný povinný vývojový model. Někdy se stane, že společnost uvízne v kterémkoliv z těchto stadií.⁵⁵

⁵¹ HOLLÄNDER, P. *Všeobecné základy státovědy*, s 17.

⁵² SOKOL, J. *Malá filozofie člověka. Slovník filozofických pojmů*, s. 166.

⁵³ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 309.

⁵⁴ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 66 - 74.

⁵⁵ Srov. GELLNER, E. *Pluh, meč a kniha. Struktura lidských dějin*, s. 11 – 12.

2.2 Společnosti předmoderní doby

2.2.1 Lovci a sběrači

Nejstarší typ společnosti tvořili lidé, kteří žili v malých tlupách nebo kmenech, jejichž počet často nepřesahoval třicet nebo čtyřicet osob. Tento typ lidské společnosti tvořili lovci a sběrači. Nepěstovali plodiny ani užitková zvířata. Získávali obživu lovem, rybařením a sbíráním jedlých rostlin, které se objevovaly ve volné přírodě. Tyto kultury dodnes přežívají v některých odlehlých částech světa.⁵⁶

U lovců a sběračů se jen v malé míře projevuje nerovnost. Jsou stále v pohybu, nemají tažná zvířata ani jiné dopravní prostředky. Proto si s sebou nemohou brát mnoho věcí či majetku.⁵⁷ „V podstatě jde jen o zbraně určené k lovu, nástroje ke kopání děr a stavbě příbytků, pastí a nádobí. Mezi příslušníky této společnosti jsou jen malé rozdíly co do množství a druhu hmotných statků. Rozdíly ve společenském postavení vyplývají téměř výlučně z rozdílu věku a pohlaví.“⁵⁸

Muži jsou většinou lovci, ženy sbírají rostliny, vaří a starají se o děti. Jednotlivec se dle svých schopností zabývá užitečnou prací, aby získal prostředky k udržení života pro sebe nebo členy kmene, kteří jsou buď příliš staří, nebo příliš mladí, aby mohli lovit. Z nutnosti musí někdy staré, nemocné, nebo i malé děti buď přímo zabít, nebo je nechat napospas osudu.⁵⁹

Rada starších, což jsou nejstarší a nejzkušenější muži, mají většinou hlavní slovo při významnějších rozhodnutích. U lovců a sběračů převládá princip participace – pokud je nutno učinit důležité rozhodnutí a přijmout nějaké důležité rozhodnutí, sejdou se všichni dospělí muži.⁶⁰

⁵⁶ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 66.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 66.

⁵⁸ Tamtéž, s. 67.

⁵⁹ Srov. SMITH, A. *Pojednání a podstatě a původu bohatství národů*, s. 1.

⁶⁰ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 68.

Z místa na místo tato společnost necestuje nahodile. Většinou mají pevně stanovená teritoria a každým rokem cestují z jednoho do druhého. Mnohé komunity nemají ani stálé složení. Jednotlivci často přecházejí z jedné skupiny do druhé. Skupiny se mohou rozcházet, ale i spojovat s jinými, které se pohybují v podobném teritoriu.⁶¹

Tyto společnosti nyní často žijí v podmínkách boje o holé přežití. V minulosti tomu tak pokaždé být nemuselo. Lovci a sběrači mohli žít v hojnosti prostředků pro uspokojení svých potřeb. Mohli žít v oblastech s příznivými přírodními podmínkami, nemuseli trávit většinu dne prací. Je zcela možné, že trávili prací každý den méně času, než je obvyklé dnes.⁶² „Dělba práce byla minimální. Smyslem výrobní činnosti nebylo vytvářet obchodovatelný nadprodukt, ale fakt pouhého přežití.“⁶³

Lovci a sběrači nemají velký zájem o hmotné bohatství, které by přesahovalo jejich potřeby. Jejich hlavními hodnotami jsou hodnoty náboženské, často se soustředí na ceremoniální a rituální činnosti. Velkou část času pak tráví přípravou oděvů, masek a posvátných předmětů. Význam lovu snad souvisí s válečnickými sklony člověka. Ke střetům mezi různými tlupy sice dochází, ale tito lidé nemají ve svých společnostech specializované válečníky.⁶⁴

2.2.2 *Pastevci a zemědělci*

Podle možností životního prostředí chovají pastevci hovězí dobytek, ovce, kozy, velbloudy nebo koně. I v dnešní době žijí v různých oblastech Afriky, Středního Východu a Střední Asie. Jsou to oblasti, kde se nedá provozovat zemědělství, ale lidé se uживí chovem různých druhů zvířat. V závislosti na ročním období pastevci migrují a k přesunům užívají zvířat. Na rozdíl od lovců a sběračů se pohybují na rozsáhlejších územích. Jejich způsob života není tak prostý, přesto neshromažďují

⁶¹ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 68.

⁶² Srov. tamtéž, s. 69.

⁶³ URBAN, L. *Sociologie trochu jinak*, s. 79.

⁶⁴ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 69.

větší množství hmotných statků. Domestikace zvířat umožňuje stálý zdroj potravy, proto jsou tyto skupiny početnější.⁶⁵

Pastevci se pohybují po rozlehlých územích, proto se věnují také obchodu, ale i válčení. Některé skupiny jsou mírumilovné, jiné jsou bojovnější. Ty pak nacházejí zdroj obživy v dobývání a plnění. V pasteveckých společnostech se lze setkat s větší majetkovou a mocenskou nerovností než u lovců a sběračů. Náčelníci, přední bojovníci a vůdci kmenů soustřeďují ve svých rukou osobní moc.⁶⁶

Technologická vyspělost a dělba práce jsou na nízké úrovni. Jedinci jsou v této společnosti silně existenčně propojeni. Hlavní životní hodnoty mají náboženskou povahu.⁶⁷

Zemědělské společnosti vznikly přibližně ve stejné době jako pastevecké. Dle Urbana lze toto období časově vymezit mezi 10 – 8 tisíc let př. n. l.⁶⁸

Lovci a sběrači nahradili prostý sběr divoce rostoucích plodin jejich pěstováním. Prvním krokem bylo zahradničení (hortikultura), tedy obdělávání malých políček jednoduchými nástroji, např. motykami a rýči. Zahradničení poskytuje stálejší přísun potravy než lov a sběr. Lidé tedy mohou žít ve větších komunitách. Žijí usedleji, proto mohou shromažďovat větší množství hmotných statků než pastevci, lovci či sběrači.⁶⁹

Díky tomu, že se člověk usadil, mohou vznikat mezi osadami pravidelné obchodní a politické vazby. Příslušníci pasteveckých skupin se mohou sdružovat k podnikání společných nájezdů.⁷⁰

Agrární společnost si cení stability a obvykle chápe svět i svůj vlastní společenský řád v zásadě jako stabilní. Některé zemědělské společenské formy se zdají být úmyslně organizovány tak, aby se vyhnuly nebezpečí možných rozkladných inovací. Předkové nebo dřívější institucionální formy, možná

⁶⁵ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 70.

⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 70.

⁶⁷ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 311.

⁶⁸ Srov. URBAN, L. *Sociologie trochu jinak*, s. 80.

⁶⁹ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 71.

⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 71.

v idealizovaném podání, se vyzdvihují jako mravní norma, jako normativní ideál.⁷¹

Se vznikem zemědělství se kvalitativně mění způsob života. Primitivní obdělávání půdy vyžaduje práci po větší část dne. Vzniká výraznější dělba práce a silnější pozitivní vazba člověka na práci. Namáhavá práce v zemědělství přispívá k integraci ne příliš početných skupin lidí. Vzniká potřeba člověka pracovat. Vedle majetkové struktury odvozené z držby půdy se objevuje závislost jedince i společnosti na práci a jejích výsledcích. Po období převahy zemědělství, s nímž byly na jeho konci dobře slučitelné feudální poměry, vznikají v novověké Evropě první kapitalistické manufaktury.⁷²

2.2.3 *Tradiční státy, neprůmyslové civilizace*

Přibližně od šestého tisíciletí př. n. l. vznikaly společnosti, které byly rozsáhlejší než všechna společenství před nimi a od předchozích typů se výrazně lišily.⁷³ „Díky populační explozi, usazení se člověka, vývoji měst, procesu akulturace,⁷⁴ pokračujícímu zdokonalování technologií, rozvíjející se dělbě práce, obchodu s nadprodukcí a vzniku soukromého vlastnictví se rozpadá rodové rovnostářství a soudržnost. Dochází ke vzniku trvalé formy a nové organizace lidského společenství, ke vzniku **tradičního** státu, který je schopen za pomoci hierarchické organizace a mocenského aparátu rozčleněnou společnost za účelem zabezpečení její další reprodukce integrovat.“⁷⁵

⁷¹ Srov. GELLNER, E. *Pluh, meč a kniha. Struktura lidských dějin*, s. 12 – 13.

⁷² Srov. ŠMAJS, J. Práce – téma k zamyšlení. In BUCHTOVÁ, B. a kol. *Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 16 – 17.

⁷³ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 72.

⁷⁴ „Obousměrný proces sociálních a kulturních změn, ke kterému dochází na základě těsných kontaktů dvou či více rozdílných kultur. Charakterizuje ho vzájemná výměna, modifikace a transformace kulturních prvků a kulturních komplexů. Výsledkem akulturace může být vzájemné partnerské obohacení kultur při zachování jejich specifika, asimilace slabší kultury tou dominantní nebo vytvoření nového socio-kulturního systému.“ URBAN, L. *Sociologie*, s. 311.

⁷⁵ URBAN, L. *Sociologie*, s. 311.

Výraz *tradice* pochází z latinského slova *tradere* čili *předávat* nebo *odevzdávat*. Vyjadřuje představu přijímaného a samozřejmého způsobu myšlení a jednání. Přijatelné a vhodné je počínat si tak, *jak se věci vždy dělaly*.⁷⁶

Tradičními státy⁷⁷ nazýváme civilizace, které se od předchozích lišily, neboť byly založeny na rozvoji měst a vyznačovaly se výraznými nerovnostmi co do bohatství a moci. Charakteristická je pro ně vláda krále nebo císaře. Tyto civilizace znaly písmo a vzkvétaly v nich vědy a umění.⁷⁸

Většina tradičních států byla rovněž říšemi, které svého rozsahu dosáhly podmaněním a začleněním si jiných společenství. Největšími byly stará Čína a Řím. Dnes již žádné tradiční státy neexistují. Některé, např. Čína a Japonsko, přežily v téměř nezměněné podobě do počátku 20. století. V současné době byly nahrazeny moderními systémy. Nejstarší tradiční státy vznikaly na Středním východě v úrodných oblastech kolem řek. Několik velkých tradičních států existovalo ve Střední a Jižní Americe, např. říše Aztéků v dnešním Mexiku a říše Inků na území dnešního Peru.⁷⁹

Tradiční stát byl jediným typem neprůmyslové společnosti, ve kterém se dost významná část obyvatel nepodílela na výrobě potravy. Na rozdíl od společnosti lovců a pastevců, kde existovala velmi jednoduchá dělba práce, byl v tradičních státech systém dělby práce daleko komplikovanější. Existovalo sice rozdělení práce podle pohlaví, ale u mužů se objevovala specializovaná povolání. Jednalo se například o povolání obchodníka, vládního úředníka, vojáka nebo dvořana.⁸⁰

Došlo také k rozdělení společnosti na třídu aristokratů a zbytek obyvatelstva. V čele vládnoucí třídy stál vládce. Příslušníci vládnoucí třídy žili ve značném pohodlí a přepychu.⁸¹ K radostem života mocných a silných patřily např.

⁷⁶ Srov. HARRINGTON, A. a kol. *Moderní sociální teorie*, s. 47.

⁷⁷ Častěji je používán termín tradiční státy, protože zmíněné civilizace vytvořily koordinovanější vládní formy. Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 72.

⁷⁸ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 72.

⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 73 - 74.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 72 - 74.

⁸¹ Srov. tamtéž, s. 74.

ve středověku loupeže, boje, hony na lidi i na zvěř. To vše představovalo bezprostřední životní nutnosti, které byly v souladu se strukturou společnosti.⁸²

Úděl zbytku obyvatelstva byl krušný. Války a s nimi spojené mrzačení zajatců a chudých lidí, za něž nebylo možné čekat výkupné, bylo běžné a odpovídalo společenským normám. Váleční zajatci, kteří nemohli pracovat a ponechat si je znamenalo je živit, byli buď zabiti, nebo zmrzačeni posláni zpět. Důsledkem toho byli nezpůsobilí pro práci nebo pro službu v armádě. Válečný stav byl v tehdejší společnosti běžnou záležitostí.⁸³

Tradiční státy těžily z obchodu, vlivnou vrstvu v nich představovali kupci, ale zažily také rozvoj profesionálních armád. Např. římská armáda byla základem expanze římského impéria.⁸⁴

Starověká kultura je kultura městská. Město bylo nositelem politického, kulturního i ekonomického života. Ekonomickou formu života lze nazvat *městské hospodářství*. Ekonomika antického města spočívala ve směně produktů městského řemesla s produkty nejbližšího zemědělského okolí na městském trhu. Tato směna kryje v podstatě potřebu bez dovozu zvenčí. Tzv. Aristotelův ideál autarkie (soběstačnosti) města byl ve většině helénských měst skutečností. Přesto již tehdy postupně rostl mezinárodní obchod, zahrnující značná území a četné předměty. Provozovala ho právě města se svými loděmi, protože evropská starověká kultura byla pobřežní kulturou.⁸⁵

Naturální hospodářství barbarských rolníků ve vnitrozemí byla v přímém kontrastu k technicky poměrně rozvinutým komunikacím ve městech. Sdružovala se v kmenových občinách nebo pod panstvím patriarchálních feudálů. Mezinárodní doprava vedla trvale jen po moři a po velkých řekách. Např. na vychvalovaných římských silnicích nebyl takový provoz, který by připomínal novodobé poměry.⁸⁶ Kupříkladu „být blízko římské silnice, to se ve starověku

⁸² Srov. ELIAS, N. *O procesu civilizace I*, s. 267.

⁸³ Srov. tamtéž, s. 267 – 270.

⁸⁴ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 75.

⁸⁵ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 23.

⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 23 – 24.

nepovažovalo za výhodu, ale za obtíž. To kvůli ubytování vojska a kvůli – všelijaké havěti.“⁸⁷ Jednalo se především o silnice vojenské.

Ve starověku existuje „od počátku vedle svobodné práce městské nevolná práce venkovská. Vedle svobodné dělby práce na podkladě směny na městském trhu nesvobodná dělba práce na základě organizované soběstačné výroby ve vlastním hospodářství na venkovském statku.“⁸⁸

Extrémní formu nerovnosti ve starověku představuje otroctví.⁸⁹ Otroci byli považováni za majetek svého pána, a tak byli posuzováni i zákonem. Poranění nebo zabití otroka bylo považováno za útok proti osobnímu vlastnictví, ne za narušení lidských práv. Škodu bylo nutné nahradit stejně jako v případě ukradeného kusu dobytka. Byl-li propuštěn otrok na svobodu, nezařadil se sice zcela rovnoprávně k ostatním svobodným občanům, ale nebyl už věcí ani majetkem. Propuštěný otrok nesl znamení svého bývalého postavení, náležel mu plně negativní status: nebyl otrokem. Samotný akt propuštění byl z praktického hlediska aktem polidštění. Svoboda otroka byla relativní, vztahovala se k tomu, čím přestal být a čím jiní stále byli. Osvobození samo o sobě nebylo aktem svobody.⁹⁰

V antice však mohlo dojít i k tomu, že pán svoji moc uplatnil rozhodnutím o bezpodmínečném a neodvolatelném propuštění otroka. Tím se do budoucna vzdával své nadřazenosti nad ním.⁹¹

Ve starověku, stejně jako ve středověku, existuje přirozený antagonismus mezi oběma formami koordinace lidské práce. Pokrok závisí na pokračující dělbě práce. Při svobodné práci tato dělba znamená pokračující rozšiřování trhu, a to jak extenzivní, tak intenzivní. Měšťanstvo se proto snaží rušit robotní velkostatky

⁸⁷ WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 24.

⁸⁸ Tamtéž, s. 25.

⁸⁹ „Otroctví – vztah nejtěsnější osobní závislosti, kdy jeden člověk je předmětem vlastnictví jiného člověka (pána), a zároveň systém společenského uspořádání zakládající specifickou sociální strukturu, který může být dílčím rysem i rysem obecným a určujícím pro sociální řád. V dějinách lidstva bylo otroctví častým jevem, avšak v jednotlivých obdobích a kulturních oblastech byl jeho hospodářský a sociální význam různý. Odlišnosti byly ve způsobech, jimiž jednotlivé společnosti otroky získávaly a v cestách, kterými se jedinec mohl do otroctví dostat, v tom, kdo byl oprávněn otroky vlastnit, v právech otroků, v jejich možnostech vymanit se z otroctví.“ *Velký sociologický slovník, 1. díl*, s. 745.

⁹⁰ Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*, s. 42 – 43.

⁹¹ Srov. tamtéž, s. 43.

a získat obyvatelstvo pro volný trh. Při práci nesvobodné to znamená hromadit lidi - čím více otroků a rabů, tím víc se může v nevolných pracích uplatnit specializace. Ve starověku však vázl technický pokrok, protože byl laciný člověk, což bylo způsobeno neustálými válkami. Válka byla lovem na otroky. Na otrokářský trh přinášela stále nový materiál a obrovským hromaděním lidí zásobovala nevolnou práci. Svobodná řemesla se tak odsuzovala ke stagnaci.⁹²

Centrem nesvobodné práce ve starověku byl *oikos* (pánův dům, respektive domácnost). Pouze otrokáři mohli realizovat dělbu práce mezi otroky, a tak zvyšovat svou životní úroveň. Otrokářský závod kryl své potřeby a zároveň rozšiřoval výrobu pro trh. Tím odbočuje ekonomický vývoj ve starověku na svou cestu, odlišnou od středověké.⁹³

Ve středověku poddaný hospodařil na půdě svého pána, který mu ji propůjčil. Z výtěžku hospodaření odváděl dávky a nadto musel pro pána pracovat. Převládalo tradiční hospodaření, řídicí se zvyky, obyčeji a mravy. Hospodaření se téměř úplně omezovalo na zabezpečení výživy pro domácnost. Skrze pozemkové vlastnictví byli poddaní integrováni do feudálního systému. Majitel panství byl součástí lenní soustavy, mocenského a organizačního principu tohoto systému. Dostal své panství v léno od svého pána, což ho zavazovalo k věrnosti, poslušnosti a také k vojenským službám. Mnohastupňová hierarchie kulminovala v králi na samém vrcholu systému.⁹⁴

V tradiční společnosti chybí individualizace. V této společnosti je člověk nejen identický se svou rolí, kterou ve společenství zastává, ale zpravidla zastává jen tuto jedinou roli, kterou navíc získal dědičně a má ji na doživotí.⁹⁵

„Církev a světská hierarchie jsou navzájem propojeny a společně zaručují církevně-náboženskou integraci obyvatel. Idea náboženské svobody je pro tuto dobu cizí. Náboženská identita společnosti jako celku je pokládána za ústřední společné dobro.“⁹⁶

⁹² Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 25 – 26.

⁹³ Srov. tamtéž, s. 25.

⁹⁴ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*, s. 38 – 39.

⁹⁵ Srov. PINC, Z. Člověk v antické polis. In SOKOL, J.; PINC, Z. *Antropologie a etika*, s. 69.

⁹⁶ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*, s. 40.

Podobnou úlohu mají v řemeslnické společnosti středověkých měst cechy. Rodiny mistrů, tovaryši a učňové jsou integrováni v cechu, který upravuje po mnoha stránkách hospodářství podniků, dohlíží na mravně-náboženský život členů, v určité míře poskytuje sociální ochranu, péči a jistotu. Má ve městě politickou váhu.⁹⁷

„Ve středověku se intenzivně rozvíjela především svobodná dělba práce na bázi výroby uvnitř lokálního hospodářského areálu města. Posléze, za rozmachu dálkové dopravy při interlokální dělbě práce, vznikají na bázi svobodné práce formy výroby pro odbyt na cizích trzích, nejprve nákladnický systém, potom manufaktura. A tím, že se potřeby širokých mas stále více obstarávají interlokální a nakonec mezinárodní směnou, ustavuje se i novodobé národní hospodářství.“⁹⁸

2.2.3.1 Římská říše jako příklad neprůmyslové civilizace

Uvedený vývoj lze sledovat na příkladu Říma. Řím byl zpočátku, po vítězství plebejů, dobytčím státem rolníků, lépe řečeno měšťanů s pozemky. Každá válka znamenala zábor půdy pro pozemky. Následně se začalo dobývat zámoří. Rozhodující už nebyly zájmy rolníků, ale vykořisťování provincie aristokracií. Postupně zvítězila otročká práce⁹⁹ v zemědělství. Životní úroveň stoupala jen u otrokářů. Svobodná práce zcela nezmizela, ale rozvíjely se jen otrokářské podniky.¹⁰⁰

Když byly do římského světa zahrnuty vnitrozemské prostory (Hispanie, Galie a podunajské země), zesílil účinek nevolné práce na kulturu. Těžiště populace římské říše se posunulo do vnitrozemí a antická kultura se rozšířila na obrovské hospodářské teritorium. Ve vnitrozemí však kulturní pokrok nekráčel cestou svobodné dělby práce. Jedinou cestou integrace do středomořské kulturní oblasti byl vzestup otrokářské aristokracie, založený na vlastnictví otroků, na

⁹⁷ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*, s. 41.

⁹⁸ WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 26.

⁹⁹ S rozvojem otrokářských výrobních vztahů se stala namáhavá tělesná práce především údělem otroků. Byla pokládána za činnost, která snižuje důstojnost svobodného člověka – občana. Srov. *Slovník antické kultury*, s. 495.

¹⁰⁰ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 27.

nevolné práci a na oiku.¹⁰¹ „Otrokář se tak stal nositelem antické kultury. Organizace otrocké práce tvořila nezbytnou základnu římské společnosti.“¹⁰²

Typický římský velkostatkář není zemědělec, je to muž, který žije ve městě, zabývá se politikou a jde mu především o peněžní rentu. Jeho statky spravují nevolní dozorcí. Pěstování obilí bylo pronajímáno (z důvodu špatného odbytu do vnitrozemí) *kolónům*, drobným zemědělcům, potomkům svobodného rolnictva, které bylo připraveno o majetek. Inventář měli půjčený od pána a často měli pracovní povinnost, která se týkala výpomoci na velkostatku při žních. Statek byl plantážnického typu a dělníci na statku byli otroci. Rodina otroků a kolónů byla obvyklá na velkých statcích i v císařské době.¹⁰³

Otok byl považován za *mluvící inventář* a tak se s ním zacházelo. Bydlel vedle stáje pro dobytek, kde byly společné ložnice, vězení i dílny *oikonomických* řemeslníků. V práci vládla přísná disciplína pod dohledem pohaněčů. Otroci byli nejen bez majetku, ale také bez rodin. Otrokyně např. za tři odchované děti dostávaly od některých pánů svobodu. Chyběla zcela monogamní rodina, otroků bylo stále málo, museli se neustále přikupovat.¹⁰⁴

„Antický otrokářský podnik požíral lidi jako naše vysoká pec požírá uhlí. Aby mohla otrocká kasárna vyrábět pro trh, musel nezbytně fungovat trh na otroky a musel být pravidelně a vydatně zásoben lidským materiálem.“¹⁰⁵

Už za Tiberia¹⁰⁶ byl akutní nedostatek otroků. Velkostatkáři si navzájem loupili lidi. Pole pustla a *člověk* už nebyl tak laciný. To vedlo k tomu, že se začala zlepšovat technika, což sebou neslo potřebu kvalifikovanějších dělníků. Když ve 2. století útočné války, které byly hony na otroky, skončily, mizely i velké plantáže s otroky.¹⁰⁷

¹⁰¹ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 28.

¹⁰² Tamtéž, s. 28.

¹⁰³ Srov. tamtéž, s. 26 – 29.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 30.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 30 – 31.

¹⁰⁶ Tiberius Caesar Augustus, žil v letech 42 př. n. l. – 32 n. l. Srov. *Wikipedie. Otevřená encyklopedie*. [online]. Poslední aktualizace 21. 2. 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Tiberius>>.

¹⁰⁷ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 32.

Proces pokračuje v době Karla Velikého.¹⁰⁸ Pán sice disponuje pracovní silou zemědělských dělníků stejně jako s otrockou, ale jedno se zcela změnilo. Chalupník povinný robotou žije v chatrči na kousku půdy, kterou mu pán propůjčil. Je tedy navrácen rodině a má i majetek. Otroek se oddělil od oiku už v pozdní době římské. Bylo to nutností, protože otrocká kasárna by se sama nedoplňovala.¹⁰⁹ „Pán obnovil otrokovi jako dědičnému rabovi rodinu, aby si zajistil dorost a aby byl trvale zásoben pracovními silami. Starost o otrokovu obživu, která pána zatěžovala, přenechal samotnému otroku.“¹¹⁰

To byl nesmírně významný krok ve vývoji v nejnižších vrstvách společnosti. Vrátila se jim rodina a majetek. Max Weber uvádí, že tento vývoj byl souběžný s vítězným postupem křesťanství.¹¹¹

Otroek společensky postoupil na robotujícího rolníka – nevolníka, kolón poklesl na poddaného sedláka. Poměr k pánovi nabýval stále více charakteru pracovního poměru. Oba však byli připoutáni k půdě. Už za raného císařství se klade hlavní důraz na kolónovu práci o to silněji, že se nedostávalo práce otrocké. Kolóni se změnili na robotníky obdařené půdou, za to však povinné různými službami. S touto ekonomickou změnou souvisela i změna právní – s kolónem se jedná jako s pracovní silou na velkostatku. Pokud by se kolón vyhýbal povinnosti pracovat na statku, byl k ní donucen. Místo dřívějšího protikladu svobodný a nesvobodný začíná členění na lid a páni (a je před námi prototyp středověkého robotního dvora).¹¹²

Výroba zboží na odbyt vzhledem k velmi řídké dopravní síti nebyla možná. Lidé si proto vše obstarávali vlastní prací ve statku. Předení, tkaní i mletí a pečení obstarávaly samozásobitelsky ženy, nyní však na statku nevolní robotníci vykonávali kovářské, truhlářské, zednické a další řemeslné práce. Krýt vnitřní dělbou práce pánovy potřeby se stávalo hlavním účelem oiku. Velké statky se

¹⁰⁸ Karel Veliký, Karel I. Veliký, žil v letech 748 – 814, byl francký král a první středověký francký císař. Srov. *Wikipedie. Otevřená encyklopedie*. [online]. Poslední aktualizace 21. 2. 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupné z WWW:< http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Velik%C3%BD >.

¹⁰⁹ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 31 – 32.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 32 – 33.

¹¹¹ Srov. tamtéž, s. 33.

¹¹² Srov. tamtéž, s. 33 – 35.

tedy oddělily od městského trhu. Mnoho středních měst tím ztratilo svou hospodářskou základnu – tedy ekonomickou směnu práce a zboží s okolním venkovem.¹¹³

„V pozdním Římě směřoval vývoj již k feudálnímu rozvrstvení společnosti a k feudálnímu pojetí vojny – v době stěhování národů jen načas a místy dal příležitost kolonizačnímu rolnickému vojsku – ale v karolinské době byl už zhruba dovršen.“¹¹⁴

2.3 Od tradičního k modernímu

Kruh ekonomického vývoje starověku se uzavřel, zmizela nádhera antických měst. V hloubi společnosti se udály a musely se udát strukturální změny, které znamenaly znatelné ozdravení. Nesvobodní lidé získali rodinu, z postavení mluvícího inventáře se zařadili mezi lidi, jejichž rodinnou existenci opatřilo vzrůstající se křesťanství pevnými morálními zárukami.¹¹⁵

„Ve středověku svoboda jasně souvisela s mocenským zápasem. Znamenala osvobození od některých aspektů nadřazené moci. Svobodný status svědčil o síle těch, kdo jej získali, a slabosti těch, kdo ji, ač neradi, museli uznat.“¹¹⁶

Magna Charta, Velká listina svobod,¹¹⁷ zajišťovala řadu svobod, jimž se měla těšit zemská šlechta, a král do nich neměl zasahovat. Byla mezi nimi např. záruka pevně stanovených daní, což byla pojistka proti daním nedohodnutým. Magna Charta zároveň legalizovala status svobodného člověka a nepřímo ustanovila, že jde o stav, který znemožňuje uvěznění nebo zabavení majetku

¹¹³ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 35 – 36.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 40.

¹¹⁵ Srov. tamtéž, s. 42.

¹¹⁶ BAUMAN, Z. *Svoboda*, s. 45.

¹¹⁷ Magna charta libertatum, nebo také Velká listina práv a svobod, je anglický dokument, původně vydaný roku 1215. V průběhu středověku bylo mnoho článků renovováno, tento proces probíhal do konce 18. století. Ovlivnila také Ústavu Spojených států amerických. Srov. *Wikipedie. Otevřená encyklopedie*. [online]. Poslední aktualizace 5. 2. 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Magna_charta_libertatum>.

s výjimkou odsouzení zemským soudem. Svoboda byla výsadou, kterou si na králi vymohla omezená vrstva bohatých a mocných poddaných.¹¹⁸

„V pozdním středověku (první vlaštovky se začaly objevovat již ve 12. stol.) už bývalo privilegium svobody udělováno nejen jednotlivcům nebo rodům, ale i celým společenstvím, zvláště městům.“¹¹⁹ Právo na samosprávu a řada dalších zdánlivě i bezvýznamných privilegií a výsad měly velký význam, znamenaly autonomii města. Svobodné město přenášelo městskou svobodu i na obvykle nejbohatší občany. Svoboda měst znamenala a podmiňovala rozdělení bohatství do dvou odlišných kategorií.¹²⁰

Dle Dumonta se v tradičním typu společnosti nemovitý majetek, kterým jsou pozemky a stavby, ostře odlišuje od movitého majetku (peníze, zboží) tím, že práva k půdě jsou ve společenském systému zakotvena tak, že nejvyšší práva souvisejí s mocí nad lidmi. Tato práva, která jsou vlastně otázkou vztahů mezi lidmi, jsou jakoby nadřazena svou podstatou majetku movitému. S nástupem modernity nastává v tomto směru zásadní změna. Vazba mezi nemovitým majetkem a mocí nad lidmi byla přerušena a movitý majetek se stal zcela autonomním.¹²¹

„Uvolnění svobodných měst z moci místní šlechty přerušilo nejvýznamnější vazbu mezi bohatstvím a mocí nad lidmi.“¹²²

„Svoboda měst znamená zrození hospodářství jakožto systému lidského konání a vztahů odděleného od politické obce a od celého světa tradičních pout ovládajících lidí; systému, který má tendenci se stát celkem sám o sobě, celkem soběstačným a samoregulujícím, jehož chod a směr jsou udržovány výhradně neosobní logikou poptávky, nabídky a oběhu zboží.“¹²³

Svoboda měst poskytla základ typicky moderní koncepce společenského řádu nikoli jako přirozeného stavu lidstva, ale jako produktu lidského důvtipu

¹¹⁸ Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*, s. 46.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 47.

¹²⁰ Srov. tamtéž, s. 47.

¹²¹ Srov. DUMONT, L. *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective*, s. 106 – 107.

¹²² BAUMAN, Z. *Svoboda*, s. 47.

¹²³ Tamtéž, s. 48.

a organizačních schopností. Měl být vytvořen a aplikován způsobem, který určuje lidský rozum. Právě ve středověku vznikaly pomyslné skleničky, v nichž se pěstovaly sazenice nových svobod.¹²⁴

Tradiční stát je organizován na územním principu podle majetku a moci. „Společně se státem se objevuje i složitější úprava pravidel lidského chování – právo, ve kterém se odráží rozklad rodových obyčejů, vznik nových vlastnických, organizačních, směnných či politických vztahů a celkový nárůst diverzifikace společnosti.“¹²⁵

Právo je jedním z nástrojů řešení nově vznikajících konfliktů a regulace mezilidských vztahů. Lze říci, že od okamžiku vzniku státu se člověk rodí a umírá v prostředí, kde existuje právo, a je tedy po celý svůj život obklopen právními vztahy, tedy specifickou formou společenských vztahů, které ovlivňují jeho i celou společnost.¹²⁶

Tradiční společnosti nejsou změnám příliš nakloněny. Snáze přijímají změny technologického rázu, přestože mohou eventuálně způsobit změny v řádu společenském. Ve středověku se například v Evropě zcela změnil způsob výroby, obchodování a válčení. Tak se právě tradiční společnosti stávají dějištěm naprosto zásadních společenských proměn. Nástup buržoazie ve stavovských¹²⁷ společnostech to jasně dokládá.¹²⁸

Tradiční státy v dnešní době vymizely, společnosti lovců a sběračů, zemědělců a pastevců v některých oblastech ještě existují, ale na poměrně izolovaných územích.¹²⁹

¹²⁴ Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*, s. 48.

¹²⁵ URBAN, L. *Sociologie*, s. 312.

¹²⁶ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 312.

¹²⁷ „Jako stavy označujeme skupiny sobě přibližně rovných jedinců, které vznikly především v monarchické feudální společnosti. Byly charakteristické snahou o kolektivní obranu svých práv, privilegií a zájmů. Příslušníci stavů se vyznačovali typickým životním stylem a někdy relativně stejnou výší majetku. Příslušníci stavů měli k sobě různá práva a povinnosti. Stavy nebyly pro osoby stojící mimo ně zcela uzavřené a v zásadě tak bylo možno postupně proniknout do vyššího stavu, např. získáním šlechtického titulu nebo sňatkem. V Evropě vypadalo rozdělení často tak, že nejvyšším stavem byla šlechta, potom duchovenstvo a nakonec tzv. třetí stav tvořený měšťany, kupci a řemeslníky.“ JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*, s. 95.

¹²⁸ Srov. MONTOUSSÉ, M.; RENOARD, G. *Přehled sociologie*, s. 139.

¹²⁹ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 75.

2.4 Společnosti moderní doby

2.4.1 Vymezení a fáze vývoje společností moderní doby

Lze je nazvat také průmyslové – industriální společnosti.¹³⁰ Nástup moderny, jinak řečeno moderní společnosti, lze dle některých názorů historicky vymezit k období Velké francouzské revoluce nebo boji Američanů za nezávislost (70. – 80. léta 18. století), tj. osvícenství. Urban uvádí, že filosof by začal pracovat s termínem novověk, religionista by uvažoval o náboženské síle protestantismu. Upnutí se k jedné konkrétní historické události by nebylo dobré.¹³¹

Podle Harringtona je výraz *moderní* odvozen od latinského slova *modus*, tedy *způsob*. V nezákladnějším smyslu je tedy modernita stylem naší doby: platí tady a teď. Modernita má evokovat představu radikálně se měnících časů. Harrington nepovažuje modernitu za období, ale uvažuje o ní jako o osobitém postoji k času. Modernita se často klade do protikladu s *tradicí*, s tradičními způsoby života.¹³²

Keller uvádí, že moderní společnost prošla během uplynulých dvou století několika fázemi. Pro konec 18. století a pro první dvě třetiny století 19. je charakteristická výchozí fáze, kdy většinu obyvatel zemí, které prošly průmyslovou a politickou revolucí s doprovodnými sociálními procesy, tvoří vykořeněné a neplnoprávné masy, stojící na samém okraji společnosti. Ve druhé fázi, jež začíná na sklonku 19. a rozvíjí se v prvních dvou třetinách 20. století, se postupně daří tyto masy integrovat za cenu strukturálních změn, které podporují trend k byrokratické společnosti. Třetí fáze, rozvíjející se od poslední čtvrtiny 20. století, je nesena kritikou byrokratizované modernity a je charakteristická rétorikou další individualizace a nové fáze emancipace jednotlivců od utlačujícího

¹³⁰ „Společnost je kvalitativně různorodější a obsáhlejší než to, pro co se vžilo označení stát. Přesto se v řadě teorií a pojednání pracuje s jakýmsi *nevyřčeným splynutím* pojmů národ, stát a společnost, a to z ryze pragmatických důvodů (lepší uchopitelnost a popsatelnost složitého sociálního útvaru jakým společností bezesporu je).“ URBAN, L. *Sociologie*, s. 313.

¹³¹ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 313.

¹³² Srov. HARRINGTON, A. a kol. *Moderní sociální teorie*, s. 46 – 47.

působení sociálních struktur. Období, které prožíváme, má také výrazně ambivalentní charakter a jeho vývoj zůstává otevřený.¹³³

2.4.2 K příčinám vzniku společnosti moderní doby

2.4.2.1 Průmysl a dělba práce

Giddens vidí příčinu zániku dosavadních forem společnosti v industrializaci. Tedy nástupu strojní výroby, která je založená na použití neživotných zdrojů energie, tedy páry nebo elektřiny. „Průmyslové společnosti jsou v mnoha směrech zcela odlišné od kteréhokoli předchozího společenského řádu; jejich rozvoj svým dosahem daleko přesáhl hranice Evropy, kde původně vznikly.“¹³⁴

Hnacím motorem hospodářství se stal průmysl, definovaný jako „soubor činností vedoucích k přeměně prvotních surovin či polotovarů na konečné výrobky.“¹³⁵ Stává se stále důležitějším faktorem tvorby bohatství evropských ekonomik. Prohloubila se míra dělby práce, v průmyslové společnosti se vyvinuly dva její typy:

1. **Společenská** – tento termín označuje stav, kdy se každý výrobce specializuje na konkrétní oblast výroby.

2. **Technická** – v manufakturách a do ještě větší míry ve velkých továrnách je práce rozdělena mezi jednotlivé zaměstnance.¹³⁶

Prohloubení dělby práce umožnilo zvýšit efektivitu práce, jejímž prvotním cílem bylo zvýšit zisky, ale již od 19. století dovolilo zvýšení efektivity začít se zkracováním pracovní doby.¹³⁷

„Práce je základním sociálním faktorem, který vytváří moderní společnost a je zdrojem její dynamiky jako pracovní společnosti.“¹³⁸

¹³³ Srov. KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*, s. 26 – 27.

¹³⁴ GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 75.

¹³⁵ MONTOUSSÉ, M.; RENOARD, G. *Přehled sociologie*, s.144.

¹³⁶ Srov. tamtéž, s. 144.

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 144.

¹³⁸ MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*, s. 70.

Podle É. Durkheima dělba práce determinuje zároveň také přátelské vztahy. „To nás vede uvažovat o dělbě práce z nového úhlu pohledu. V tomto případě jsou totiž hospodářské služby, které může poskytnout, něčím velmi málo významným ve srovnání s morálním dopadem. Její pravou funkcí je vytvářet mezi dvěma a více osobami pocit solidarity.“¹³⁹

Durkheim rozlišuje v evoluci společnosti dva typy solidarity. Mechanickou, kdy se „všechna vědomí projevují jako jedno“¹⁴⁰, která je typická pro tradiční společnosti. Ta se vyznačuje méně rozvinutým systémem dělby práce. Spravedlnost má většinou charakter odvety, kdy se celá obec mstí jedincům, kteří porušují její pravidla. Organická solidarita se rozvíjí ve společnosti, jejíž součástí je rozvinutý systém dělby práce a rozvinutý proces profesní specializace. Podle Durkheima je organická solidarita autentickým stavem moderních společností. Spravedlnost v této společnosti má nápravný charakter, spory se neřeší krevní mstou. Moderní dělba práce tedy přispěla k procesu osvobození jedince od tradice a potvrzuje nadřazenost osobní identity jedince.¹⁴¹ „Pokrok práce je přímo úměrný morální nebo dynamické hustotě společnosti.“¹⁴²

2.4.2.2 „Duch kapitalismu“

Podle Maxe Webera moderní kapitalismus ve svých počátcích potřeboval určitý typ člověka, který byl upnutý na práci. Ta vyžadovala určitou specifickou legitimizaci, kterou jí poskytl kalvinismus.¹⁴³

V 16. století se řada nejbohatších, nejvýhodněji položených a hospodářsky nejrozvinutějších měst přiklonila k protestantství. Proč? Existovala možnost narušit hospodářský tradicionalismus, což bylo podpořeno pochybnostmi o tradici náboženské a vůči tradičním autoritám. Dle Maxe Webera je však nutno brát v potaz skutečnost, že reformace neznamenala odstranění panství církve nad

¹³⁹ DURKHEIM, É. *Společenská dělba práce*, s. 55.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 106.

¹⁴¹ Srov. tamtéž, s. 106.

¹⁴² Tamtéž, s. 201.

¹⁴³ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 240.

životem. Nahrazovala ho jinou formou. Vliv katolické církve snášejí dnes národy zcela moderní a snášely je také nejbohatší a ekonomicky nejrozvinutější země, které znal svět na konci 15. století. Vláda kalvinismu by dnes mohla být pocíťována jako nesnesitelná forma církevní kontroly nad člověkem. Jak je možné, že země, jako byla Anglie a Holandsko, připustily do té doby neslýchanou puritánskou tyranii a při její obhajobě měšťanská třída projevila takové hrdinství?¹⁴⁴

Protestanti prokazovali specifický sklon k ekonomickému racionalismu. Dnešní kapitalismus si cestou výběru vytváří podnikatele i dělníky, jaké potřebuje. Bylo třeba, aby nejprve vznikl *kapitalistický duch* a to dříve než *kapitalistický vývoj*. Nešlo to lehce.¹⁴⁵

Weber upozorňuje na to, že nechce prosazovat doktrinářskou tezi, že *kapitalistický duch* vznikl pouze z vlivů reformace, nebo že snad reformace vytvořila celý hospodářský systém. Hovoří o spoluúčasti. Základem kalvinismu v 16. a 17. století bylo učení o predestinaci (vyvolenosti). Podle toho Bůh předem určil, kdo je vyvolen ke spáse a kdo bude zatracen. Spásy člověk nedosáhne svým přičiněním. Má jen doufat, že je vyvoleným. Toto učení muselo vyvolávat pocit osamělosti u každého individua. Ke zmírnění se nabízely dvě rady. Ukládala se povinnost považovat se za vyvoleného a zaplašit tak všechny pochyby a „jako nejlepší prostředek, jak dosáhnout žádoucího vědomí, doporučilo se neúnavně pracovat v povolání.“¹⁴⁶

Světské práci se tak přiznávala schopnost být prostředkem k odreagování náboženské úzkosti. Dle kalvinismu je podstatou omilostnění člověka asketické jednání. Pro kalvinistu nebylo úlevy od napětí. Etická praxe obyčejného člověka byla upravena v důslednou metodu veškerého životního konání. I křesťanská askeze měla velmi různý obsah. Kalvinská askeze se liší od středověké tím, že se přetvořila v askezi světskou. Jádrem protestantské víry je v tom, že každý křesťan má víru osvědčovat soustavnou světskou prací. Tím dal pohnutku k askezi široké

¹⁴⁴ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 240 – 241.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 242.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 248.

vrstvě věřících. K ní se přidala etika založená na nauce o predestinaci. Askeze byl výkon doporučený každému.¹⁴⁷

„Světská protestantská askeze bránila vši silou prostému užívání majetku, podvazovala konzum, zvláště luxusní konzum. Naproti tomu však svým psychologickým účinkem zbavila výdělečnou činnost zábran tradiční etiky, vyprostila z pout zřítnost, neboť ji nejen legalizovala, ale i dokonce prohlásila (v uvedeném smyslu), že ji žádá Bůh.“¹⁴⁸

Askeze bojovala proti chamtivosti a nezákonnosti. Bohatství jako plod práce v povolání bylo však božím požehnáním. Byla velmi oceňována neúnavná, neustálá a systematická práce v světském povolání. Tento étos byl mocnou pákou k expanzi *ducha kapitalismu*. Tedy z nucené asketické úspornosti se tvoří kapitál, který je možno využít jako investici.¹⁴⁹

Ekonomické účinky velkých náboženských hnutí se dostávají zpravidla až tehdy, když už čisté náboženské nadšení překročilo vrchol a začíná se měnit ve střízlivou všední práci. Náboženské kořeny pak odumírají a dělají místo profánnímu utilitarismu. „Co odkázala bouřlivě náboženská epocha 17. století své utilitářské dědičce, bylo náramně dobré svědomí. Směle řekněme: svědomí při vydělávání peněz, farizejsky dobré; postačí, že má zákonnou normu.“¹⁵⁰

Povstal specificky buržoazní étos povolání, podnikatel se mohl hnát za ziskem s přesvědčením, že je mu Bůh milostiv, že mu žehná, když nežil nemravně. On se za ziskem hnát měl! Navíc mu síla náboženské askeze získala pečlivé, schopné a pracovité dělníky, pro něž byla práce účelem života. Byl uklidněn tím, že nerovné rozdělení statků je dílem boží prozřetelnosti. Pokud bude lid udržován v chudobě, bude poslouchat Boha.¹⁵¹

Středověká etika trpěla žebrotu, existovaly i žebravé řády. Dávaly bohatým příležitost k dobrému skutku. Puritáni ve svých obcích žebrotu neuznávali. Protestantská etika považovala práci za povolání, které bylo snad

¹⁴⁷ Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 248 – 256.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 258.

¹⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 260.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 262.

¹⁵¹ Srov. tamtéž, s. 262.

jediným prostředkem, jak se ujistit o své spáse. Kázeň pak nutila nemajetné třídy, aby si výhradně plněním pracovních povinností dobývala království boží a tím popoháněla produktivitu práce v kapitalistickém smyslu.¹⁵²

Z ducha křesťanské askeze se tedy zrodila jedna z konstitutivních složek moderního hospodářského ducha – život, založený na ideji povolání.

Jan Jandourek připomíná, že Weberův pohled na vznik kapitalismu vystihuje jen jeden z aspektů *kapitalistické revoluce* a to, že nejen společnost tvoří jedince, ale také jedinci tvoří společnost. Weber zkoumal různá náboženství a měl v úmyslu objasnit jeho vztah k ostatním sociálním jevům hospodářství. Zkoumal etiku šesti velkých náboženství (konfucianismu, hinduismu, buddhismu, křesťanství, islámu a judaismu). Hledal odpověď na otázku, proč moderní kapitalismus vznikl právě na Západě a ne také někde jinde. Vznikl tam, kde dominovala především protestantská křesťanství, která se zaměřovala víc navenek a vytvořila časem svoji intelektuální aristokracii, která žila v kláštorech, zatímco laici zůstali ve světě a plnili tam své úkoly. Povolání přestává být povolání k úniku ze světa, ale konání povolání v tomto světě. Jandourek cituje katolického teologa Karla Skalického, který k tomu říká: „Přičítat veškerou zásluhu (či vinu) za prosazení kapitalismu výlučně *asketickému protestantismu* se nám zdá příliš jednostranné. Vliv italské renesance a katolického humanismu zastupovaného některými jezuitami není možno přehlížet.“¹⁵³

2.4.3 Práce jako nástroj emancipace chudých

Adam Smith byl přesvědčen, že placená práce se stala nástrojem emancipace chudých. Ti mohli být na pracovním trhu považováni za racionální subjekty směny a ne již jen za pouhé objekty péče a manipulace jiných. Svou pracovní sílu mohli směňovat.¹⁵⁴

¹⁵² Srov. WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*, s. 263.

¹⁵³ JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*, s. 165 – 166.

¹⁵⁴ Srov. MAREŠ, P. Od práce emancipující k práci mizející. *Sociologický časopis*, 2004, č. 1 – 2. s. 40.

V jeho díle *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* je jednou ze základních tezí myšlenka o přirozené podstatě člověka spočívající v jeho egoismu a individualistickém sledování vlastního zájmu v kombinaci s principem neviditelné ruky trhu. Tento názor A. Smithe, který chápe člověka jako homo oeconomicus, člověka ekonomického, je chápáním jednodimenzionálním.

Autor v samém úvodu díla uvádí, že „původním zdrojem všech nutných životních prostředků a věcí zpříjemňujících život, které každý národ ročně spotřebuje, je jeho roční práce.“¹⁵⁵

K dělbě práce sděluje: „Největší zvýšení produktivní síly práce a větší díl dovednosti, zručnosti a důvtipu, s nimiž je všude práce řízena a vykonávána, jsou zřejmě důsledky dělby práce.“¹⁵⁶

Pokud je dělba práce v určitém oboru zavedena, způsobuje úměrné zvýšení produktivní síly práce. Z toho pravděpodobně plynulo osamostatnění některých řemesel. Nejdále je dovedeno v zemích, kde je rozvoj výroby a pokrok na nejvyšším stupni. Práci, kterou v nerozvinuté společnosti dělá jeden člověk, v pokročilé společnosti dělá několik lidí. Množství vykonané práce se zvyšuje, protože jednotlivý dělník nabude větší zručnosti, uspoří se čas a existuje řada strojů, které usnadňují a urychlují práci. Z dělby práce vyplývá zmnohonásobení výroby. To vytváří bohatství, které se šíří mezi nejširší vrstvy lidu.¹⁵⁷

Dělba práce je následek určitého sklonu lidské povahy, kterému nejde o užitek tak rozsáhlý. Je to sklon k obchodování, vyměňování a směně věcí jedné za druhou. Člověk je závislý na druhých. Pomoc nemůže očekávat pouze z jejich dobré vůle. Lépe dosáhne svého, když dokáže využít jejich sebelásky. Nebude se dovolávat jejich dobré vůle, ale využije toho, že jim nabídne výhody, které budou z výměny zboží mít. Vzájemné služby získává jeden od druhého dohodou, výměnou, nebo koupí.¹⁵⁸ „Že se můžeme naobědvat, to není z dobré vůle řezníka, sládky či pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů. Nedovoláváme se

¹⁵⁵ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, s. 1.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 7.

¹⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 8 - 13.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 15 - 18.

jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít.“¹⁵⁹

Jednotlivec se řídí svým prospěchem, ale „jako v mnohých dalších případech, vede ho jakási neviditelná ruka, aby pomáhala dosáhnout cíle, o který mu vůbec nejde... tím, že sleduje vlastní zájmy, často prospěje zájmům společnosti více, než kdyby jim skutečně chtěl prospět.“¹⁶⁰

Podstatou tohoto konceptu je závěr, že jednotlivci sledující své individuální zájmy nemohou, vedeni neviditelnou rukou trhu, dosahovat svých cílů jinak než prostřednictvím uspokojování jiných a tím mimochodem přispívají k prosazování společenských zájmů. Smyslem neviditelné ruky v Smithově díle „je vlastní zájem (self-interest), jenž je onou silou, která vede každého člověka, aby dělal to, k čemu má nejlepší předpoklady, aby v soutěži s jinými nabízel co nejlepší a nejlevnější služby jiným a aby namísto rozmařilého utrácení spořil, investoval a tím množoval své bohatství.“¹⁶¹

Etika neviditelné ruky spočívá v tom, že sobectví samo o sobě nemusí být z morálního hlediska špatné, morálka individuálního sobectví není v rozporu s morálkou vzájemné pomoci, která má podobu dělby práce a směny a je (dopředu nezamýšleným) důsledkem sledování vlastních zájmů.

Právě neviditelná ruka řídí vyrovnávání zájmů ve prospěch celku, ačkoliv jednotlivec v hospodářských procesech eticky selhává a egoisticky vyhledává jen své vlastní výhody. Právě v ní vidí Smith jakousi vyšší moc, řád, vedoucí trh k harmonizaci protikladných zájmů.¹⁶²

A. Smith v *Teorii etických citů* hovoří o teorii sympatie, podle ní je člověk sice pokládán za egoistickou bytost, ale zároveň je jeho schopností vcítit se do situace bližního a porozumět mu. V úvodu zaznívá věta: „Jakkoliv člověk může být považován za sobeckého; existují evidentně v jeho povaze určité principy,

¹⁵⁹ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, s. 16.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 398.

¹⁶¹ HOLMAN, R. Bohatství národů Adama Smithe I, II. *Politická ekonomie*, 1997, č. 3 a č. 4., s. 428.

¹⁶² Srov. DUŠKOVÁ, I.; DŽBÁNKOVÁ, Z. *Etická dimenze institucionálních změn*, s. 25.

které ho zainteresovávají na štěstí druhých, a to tak, že z toho nic nemá, kromě potěšení, že vidí jejich štěstí.“¹⁶³

Trh však dle Smithe není vázán mravností jen v tom smyslu, že lidé jsou jen na základě sympatie nabádáni k souvztažnému chápání svých a cizích zájmů, ale proto, že existuje *skrytý řád* - neviditelná ruka, která řídí vyrovnavání zájmů ve prospěch celku.¹⁶⁴

2.4.4 Dopady rozvoje průmyslu

V průmyslových společnostech velká většina zaměstnaného obyvatelstva již nepracuje v zemědělství, ale v továrnách nebo v úřadech. I v těch nejvyspělejších tradičních státech se většina lidí musela věnovat pracím na polích. Primitivní úroveň technologického rozvoje nedovolovala, aby od zemědělských povinností bylo osvobozeno více lidí. V průmyslových společnostech je typické to, že mnoho lidí žije ve městech, kde stále vznikají nové pracovní příležitosti. Moderní města přesahují nejslavnější metropole starých civilizací.¹⁶⁵

„Společenský život se stává neosobnějším a anonymnějším nežli dříve; mnoho lidí se každý den setkává spíše s cizími tvářemi než s jedinci, které by osobně znali. Velké organizace, například obchodní korporace nebo vládní úřady, ovlivňují životy prakticky všech lidí.“¹⁶⁶

V tradičních společnostech měli političtí představitelé (králové a císaři) obvykle jen malý vliv na zvyky a obyčeje většiny poddaných. Žili vcelku po svém na venkově, poměrně daleko od center moci. V průmyslových společnostech jsou politické systémy mnohem komplexnější než zmiňované vlády. Je to způsobeno tím, že industrializace značně urychlila komunikaci i cestování, což umožnilo vznik integrovanějších národních společenství. Národní státy jsou od sebe

¹⁶³ SMITH, A. *The Theory of Moral Sentiments*, s. 47.

¹⁶⁴ Srov. DUŠKOVÁ, I.; DŽBÁNKOVÁ, Z. *Etická dimenze institucionálních změn*, s. 25.

¹⁶⁵ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 75 – 76.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 76.

odděleny přesně stanovenými hranicemi. Jejich vlády mají rozsáhlé pravomoci, ovlivňují poměrně dost stránek života svých občanů a vytvářejí pro ně zákony.¹⁶⁷

„Jedinci v průmyslové společnosti mají status svobodných a autonomních občanů, který jim tradiční společnost upírala, a před zákonem jsou si rovni. Obecně lze tedy říci, že jedinec nemusí setrvávat na jedné pozici v sociální hierarchii a že samotná hierarchie se neustále obměňuje.“¹⁶⁸

Konflikty, které se týkají především přerozdělování vyrobených statků a podmínek práce, vyplývají z ekonomických nerovností ve společnosti. Rychlý rozvoj ekonomiky je provázen kulturními změnami. Jedinci se neobrací k tradici, ale sami si definují cíle i prostředky, jimiž je chtějí dosáhnout. Na rozdíl od tradiční společnosti, která byla orientována na minulost, průmyslová společnost se obrací k budoucnosti. Podnikatelé, filosofové, vědci upřednostňují inovaci, pokrok a kreativitu. Lidé si uvědomují, že sociální řád není dědictvím minulosti, ale konstrukcí, kterou si stavějí sami.¹⁶⁹

Prudký rozvoj strojové technologie měl velmi ambivalentní dopady. „Na jedné straně výrazně přispěl k nebývalému nárůstu objemu výroby a intenzity práce a přitom vytvořil mechanický potenciál pro ušetření těch nejtvrdějších a nejnamáhavějších pracovních úkonů. Zároveň ovšem sebou nástup strojů přinesl úpadek mnoha řemeslných dovedností. Znamenal podřízení dělníka strojovému rytmu a vedl k extrémním formám dělby práce, která zvyšovala produktivitu jen za cenu ubíjející monotonie primitivních pracovních úkonů.“¹⁷⁰

Ve svých raných fázích přinesla průmyslová revoluce nedůstojné pracovní podmínky, zbavovala práci těch prvků, které přibližovaly tradiční řemeslo k umění, zbavovala pracovníky dosavadních opor, ať již měly podobu cechovního zřízení, velké rodiny, farnosti či místní komunity. Začaly se vytvářet masy vykořeněných lidí, vypuzených ze svého původního prostředí, které byly

¹⁶⁷ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 76.

¹⁶⁸ MONTOUSSÉ, M.; RENOUD, G. *Přehled sociologie*, s. 145.

¹⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 145.

¹⁷⁰ KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*, s. 17.

soustředěny na periferiích průmyslových center. Zde zažívaly pocity izolace a ztráty vědomí sounáležitosti s větším sociálním celkem, šířilo se odcizení.¹⁷¹

Na druhé straně se jednatelce stal nezávislým na komunálních a korporativních útvarech, stal se mnohem samostatnějším a nezávislejším na konkrétních druhých lidech i v rámci příbuzenství, oprostil se od tlaků rodiny i vrchnosti. Tento historický posun lze chápat nejen jako osvobození od přežitých forem útlaku, ale také jako prostor pro osobní egoismus a sociální atomizaci. Z toho plyne, že jednatelce musí jednat stále víc sám za sebe.¹⁷²

„Současně s tím ovšem mizí relativní jednoduchost poměrů a společenských vztahů. Na místo lokálních vazeb a poměrně přehledných vztahů meziosobní závislosti vznikají složité, vysoce komplexní a abstraktní struktury moderní společnosti, které se stávají určující jak pro vývoj ekonomický, tak také pro politický život i pro mnohé další oblasti. Společnost se jeví jako rozsáhlý, neosobní, a vysoce anonymní agregát diskretních voličů, jednotlivých kupujících a prodávajících, dělníků a zaměstnavatelů.“¹⁷³

„Hodnoty, jimiž se všichni tito lidé řídí, ztrácejí svůj dřívější náboženský háv, sekularizují se a zároveň se stále více oddělují od kořenů, které jim v minulosti propůjčovaly vyšší význam.“¹⁷⁴

V kontextu lokality a stavovského ranku se formovala čest, přátelství a smysl pro dekorum. Mezi člověka a jeho prostředí se vsunul rozsáhlý technologický systém myšlení a chování. To vede k tomu, že hodnoty, které dříve závisely na patriarchálních poutech a na členství v různých primárních asociacích a na pocitu závaznosti k posvátnému, se stávají abstraktními, nezávislými na každém konkrétním kontextu a zcela lhostejné vůči zvláštnostem vztahů, do nichž každý jednatelce vstupuje. Vztahy se zobecňují, méně se váží na konkrétní lidi v konkrétních situacích. Lidé, vstupující do těchto vztahů, si uvědomují, že jsou zaměnitelní a že formální struktura, v jejímž rámci se pohybují, dokáže fungovat a udržovat si svoji identitu, i když se její členové radikálně obmění. Tato

¹⁷¹ Srov. KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*, s. 17.

¹⁷² Srov. tamtéž, s. 18.

¹⁷³ Tamtéž, s. 18.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 18.

nezávislost platí pro výrobní podnik stejně jako pro politickou stranu, stejně jako pro státní moc.¹⁷⁵

„Na jedné straně se nový duch individualismu, který historicky vznikl nejprve v privilegovaných vrstvách, postupně rozšiřuje do stále nižších a nižších pater společnosti. Na straně druhé jsou vynořující se komplexní hospodářské, politické a další struktury společnosti stále neosobnější, abstraktnější a jejich rozhodování je stále anonymnější.“¹⁷⁶

Každý jednotlivec sám za sebe získává vlastní sociální postavení na místo dědičné stavovské příslušnosti. Procesy individualizace a generalizace se stávají předmětem různých výkladů. Všechny hledají odpověď na otázku, zda jsou abstraktní systémy moderní společnosti těmi, které zvyšují míru svobody svých členů, nebo moderní systém v člověku naopak ubíjí schopnost chovat se skutečně svobodně.¹⁷⁷

Je třeba také upozornit na to, že použití průmyslové techniky a nových metod výroby bylo orientováno i k vojenským účelům, což vedlo k obrovským změnám ve způsobu vedení války. Vznikly nové zbraně a nové formy vojenských organizací. Je nutno podotknout, že tradiční státy zmizely také z toho důvodu, že nedokázaly vzdorovat spojené průmyslové i vojenské moci průmyslových států.¹⁷⁸

2.4.5 Hodnota práce v moderní společnosti

Moderní industriální společnosti příkladně vyzvedly hodnotu práce. V průběhu 19. století sdíleli buržoazní puritáni, laičtí myslitelé, socialisté i liberálové tentýž pohled na práci. Protestantští puritáni spatřovali v profesní práci povinnost uloženou Bohem, viděli ji jako činnost zvyšující Boží slávu a prostředek k získání milosti. Republikánské proudy chválily práci jako výraz solidarity každého se všemi, který je nepostradatelný k uskutečnění pokroku lidstva. Tato morálka poukazovala na nutnost úsilí, hodnotu dobře vykonané práce, hanebnost zahálky,

¹⁷⁵ Srov. KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*, s. 18.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 18 – 19.

¹⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 19 – 20.

¹⁷⁸ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 76.

povinnost být užitečný pro celou společnost. Lenivost byla zločinem proti společnosti, která plodila nebezpečí pro každého, kdo se jí oddá, i pro kolektiv, kterého je členem.¹⁷⁹

Všechny režimy oslavovaly práci. V Sovětském svazu se oslavovali vzorní pracovníci, v nacistickém Německu propaganda sakralizovala schopnost výroby a radost z intenzivní práce. V tíživém období kolaborace s hitlerovským Německem vyhlásil vichistický morální pořádek svým cílem naučit všechny Francouze, aby byli lidmi, kteří mají zálibu v práci.¹⁸⁰

„Práce se všude etablovala jako svrchovaný ideál, jako imperativní morální zákon člověka a občana.“¹⁸¹ „Ideálem bylo spojit kapitál a pracovní sílu ve svazku, jenž by žádná lidská moc nerozdělila.“¹⁸² Mezi kapitálem a pracovní silou vznikla vzájemná závislost. Dělníci i kapitál byli spojeni v dobrém i ve zlém, v nouzi i v bohatství. Spojovala je také transakce nákupu a prodeje, vlastníci kapitálu potřebují pracovní sílu a vlastníci pracovní síly potřebuje být zajímavý pro vlastníka kapitálu, který ho zaměstná.¹⁸³

Zároveň je třeba zdůraznit, že stejné společnosti, které tak vyznávaly morálku práce, se zároveň podílely na tom, aby ji zbavily veškerého lidského měřítka. Opěvovaný princip morální povinnosti byl z moderní organizace vědecky vypuzen. Od prvních desetiletí 20. století se usilovalo o proměnu dělníka v bezmyšlenkovitý automat, který v rámci přísných mezí vykonává rozdělené úkoly, které byly připravené v metodických kancelářích, o jeho přeměnu v *lidský pozůstatek*, který je hnán k výkonnosti jen platovou motivací. Organizačními principy byly přesnost, slepá poslušnost a mzda. Vědecké řízení práce chtělo vymýtit lidský faktor, protože vzestup produktivity žádal odluku intelektuální a manuální práce, zjednodušení jednotlivých úkolů a mechanické vykonávání.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Srov. LIPOVETSKY, G. *Soumrak povinnosti: bezbolestná etika nových demokratických časů*, s. 192.

¹⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 192 – 193.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 193.

¹⁸² BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*, s. 231.

¹⁸³ Srov. tamtéž, s. 231 – 232.

¹⁸⁴ Srov. LIPOVETSKY, G. *Soumrak povinnosti: bezbolestná etika nových demokratických časů*, s. 193.

Objevovaly se snahy o estetizaci pracoviště, rozvoj týmového ducha, ale „vědecká kontrola převážila nad ovládním duší, mechanická disciplína nad niterným osvojením hodnot, hmotná stimulace nad rozmanitou nabídkou psychické motivace. Morální systém předepisoval svrchované závazky povinnosti, avšak lidské mravy zůstávaly rozměrem, který vedení podniků do značné míry přehlíželo.“¹⁸⁵

¹⁸⁵ LIPOVETSKY, G. *Soumrak povinnosti: bezbolestná etika nových demokratických časů*, s. 194.

3 PRÁCE DNES

3.1 Charakteristika soudobé společnosti

Lidstvo, dle A. a H. Tofflerových, prošlo doposud dvěma velkými vlnami změny. Každá z nich do značné míry vymazala předchozí kultury nebo civilizace a zaměnila je způsoby života, které si předchůdci nedovedli představit. První vlně změny, zemědělské revoluci, trvalo tisíciletí, než se vyčerpala. Druhá vlna, růst průmyslové civilizace, zabrala tři staletí. Dnes jsou dějiny ještě rychlejší, je pravděpodobné, že třetí vlna se završí během několika desetiletí.¹⁸⁶

„Třetí vlna s sebou přináší naprosto nový způsob života, který je založen na diverzifikovaných obnovitelných energetických zdrojích, na výrobních postupech, jež činí většinu továrních výrobních linek zastaralými, na nové, jiné než nukleární rodině (tedy už ne na rodině zahrnující pouze rodiče a děti), na nové instituci, kterou bychom mohli nazvat elektronický dům, a na radikálně se měnících školách a podnicích budoucnosti. Rodící se civilizace pro nás formuluje nový etický kodex a vede nás mimo okruh standardizace, synchronizace a centralizace, stejně jako za horizont koncentrace energie, peněz a moci.“¹⁸⁷

3.1.1 Rysy a znaky postmoderní společnosti

Společenské změny druhé poloviny 20. století a začátku 21. století, pro které se používá mnohovýznamový termín postmoderna, znamenají konec éry průmyslové společnosti. Mezi **rysy postmoderní, tj. soudobé společnosti** můžeme zařadit následující jevy a procesy:

1. expanze nových komunikačních a informačních technologií;
2. proces revize národních států;
3. ovládnutí síly atomu a konstrukce nukleárních zbraní;
4. postupné ovládnutí našeho nejbližšího vesmírného prostoru;

¹⁸⁶ Srov. TOFFLER, A.; TOFFLEROVÁ, H. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*, s. 15.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 15 – 16.

5. pád železné opony, transformace bývalých komunistických států;
6. nárůst volného času a rozmach cestovního ruchu.¹⁸⁸

Charakteristickými **znaky**, které jsou typické pro dnešní společnost jsou

v oblasti politiky a moci:

- triumf liberální demokracie,¹⁸⁹
- relativizace a překonání třídních ideologií,
- již zmíněná krize národního státu,
- zpochybnění tradiční koncepce sociálního státu, projevující se oslabením dosavadních sociálních jistot širokých vrstev obyvatelstva, někdy nazývané krizí středních vrstev.¹⁹⁰

Ekonomickými a výrobními znaky jsou:

- triumf spotřebního kapitalismu, který je založený na zvyšující se míře spotřeby, modernizaci, technologickém pokroku a svobodném trhu. Ve druhé polovině 20. století dochází k přechodu od masové výroby a spotřeby k jejich individualizaci,
- deregulace národních ekonomik a rozvoj svobodného obchodu,
- internacionalizace ekonomiky, výrobních sil a vztahů,
- restrukturalizace kapitalismu,
- krize trhu práce, přinášející degradaci práce v pouhé zaměstnání, odcizení pojmu práce. Šíří se nezaměstnanost i do ekonomicky vyspělých států. Konkurenceschopnost na světových trzích tlačí podniky minimalizovat výrobní náklady, což je možné snižováním nákladů na práci a zvyšováním produktivity práce. V důsledku toho zaměstnanci přicházejí o místo nebo pracují v částečných pracovních úvazcích. Snížení potřeby lidské práce

¹⁸⁸ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 317 – 319.

¹⁸⁹ „Měli bychom pochopit, že neexistují jen dva sektory společnosti, stát a trh – neboli sektor veřejný a soukromý. Mezi nimi je oblast občanské společnosti, zahrnující rodinu a jiné neekonomické instituce. Občanská společnost je arénou, ve které se musí rozvíjet demokratické postoje včetně tolerance. Občanská sféra může být podporována vládou, ale sama je zase jejím kulturním základem.“ GIDDENS, A. *Unikající svět*, s. 98.

¹⁹⁰ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 319 – 321.

a ztrátu pracovních míst umocňuje zavádění nových technologií a téměř zbožštěná orientace na zisk,

- pracovní fluktuace a fragmentace práce, kladoucí důraz na pracovní flexibilitu,¹⁹¹ schopnost přizpůsobit se, schopnost pracovat v týmu, mluvit na veřejnosti, ochotu akceptovat neustálý proces vzdělávání, tvrdou orientaci na výkon a profesionalitu,
- zavádění nových technologií,
- nástup kybernetického světa s virtuální realitou.¹⁹²

Ideové a hodnotové znaky:

- trvalý ekonomický růst jako jediná legitimní idea života a vývoje společnosti,
- ústup, deregulace a deinstitucionalizace řízeného náboženství,
- masové rozšíření krajního individualismu, hraničícího s narcismem, nezodpovědným hédonismem, egoismem a chtivostí. Dochází ke „zbožštění“ takových hodnot jako jsou prosperita, úspěch, užívání si života a co nejlepší materiální životní úroveň. Šťěstí má podobu blaha, chápaného jako uspokojení momentálních tužeb a slastí. Člověk se v každé situaci považuje za strůjce svého osudu. Převládá obecné povědomí, že jedinec má určité nároky a práva bez toho, že je doprovázejí také povinnosti, odpovědnost, limitované možnosti, že věci mají také svůj duchovní rozměr. Nepřekvapuje pak, že slušnost bývá považována za naivitu a slabost,

¹⁹¹ „Dnes se vyvíjí destruktivní tlak na návyky spjaté s trvalou, celodenní, stabilní a pravidelnou prací. Co jiného by mohl slogan *pružná pracovní síla* znamenat? Doporučovanou strategií je přinutit pracovníky zapomenout, neučit se to, k čemu je měla vést – ať už to bylo cokoli – etika práce ve šťastných dobách moderního průmyslu. Nelze si představit, že pracovní síla se stane opravdu *pružnou*, jestliže dnešní a budoucí zaměstnanci neztratí naučené návyky spojené s každodenní prací, pravidelnými směnami, stálým pracovištěm a stabilním kolektivem spolupracovníků. Je třeba, aby si zaměstnanci na žádnou práci nezvykli, a už vůbec by k práci, již právě vykonávají, neměli (je nutno jim v tom zabránit) rozvinout takový vztah, aby ji považovali za své povolání.“ BAUMAN, Z. *Globalizace. Důsledky pro člověka*, s. 132.

¹⁹² Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 321 – 323.

- krajní individualismus zaměřuje osobní svobodu s libovůlí, která osvobozuje od všech vyšších principů (národ, společnost), absolutizuje individuální práva, stimuluje honbu za úspěchem, prosazení sebe sama bez dalšího – empatie, taktu, solidarity,¹⁹³
- redefinice představ o tradičních autoritách, módními postoji se staly kritičnost a odmítání všeho tradičního¹⁹⁴, což nemá nic společného s přirozeným zanikáním vyloženě zastaralých kulturních prvků, které překážejí novému vývoji. Díky tomu ztrácejí rituály a kulturní zvyky na opravdovosti a stává se z nich vyprázdněný folklór,
- konec vědeckého optimismu,
- globalizace.¹⁹⁵

Sociálně kulturními znaky jsou:

- rozvoj masové kultury, orientovaný na bezprostřední uspokojení potřeb a smyslové radovánky,
- názorová pluralita, fragmentace životního stylu, jejich vzájemná prostupnost. Individualizace chování, jeho autonomie jako protipól masovění společnosti se dává do spojitosti s celkovou demokratizací společnosti a snižující intenzitou neformální sociální kontroly,
- kulturní pluralita.¹⁹⁶

¹⁹³ „Drtivá většina lidí si dnes cení pouze toho, co přináší zisk a čím je možno přetrumfnout svého bližního v bezuzdném soutěžení. Každý prostředek sloužící tomuto cíli se klamně zdá být hodnotou. Ničivý blud utilitarismu lze definovat jako záměnu prostředků a cíle.“ LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*, s. 27 – 28.

¹⁹⁴ V průmyslových zemích přetrvala tradice z toho důvodu, že institucionální změny ohlašované modernitou se většinou omezily na veřejné instituce – vládu a ekonomiku. V dalších oblastech, včetně všedního, každodenního života, měly tendenci setrvávat nebo se opakovaně prosazovat tradičními způsoby chování. Mezi modernitou a tradicí existoval jakýsi symbiotický vztah. Například rodina, sexualita a rozdíly mezi pohlavími byly silně prostoupeny tradicí. V dnešní době pod vlivem globalizace dochází k tomu, že se ze sevření tradice uvolňují nejen veřejné instituce, ale i všední život. Z tradic se jinde ve světě postupně uvolňují i jiné, dříve tradičnější společnosti. Dochází ke vzniku globální kosmopolitní společnosti. Srov. GIDDENS, A. *Unikající svět*, s. 58.

¹⁹⁵ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 323 – 326.

¹⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 326 – 329.

Sociálně demografické znaky:

- restrukturalizace měst a městských aglomerací,
- mobilita, pod níž si lze představit globální turistiku, stěhování za prací, cestování obecně, ale i pohyb jedince nebo skupin mezi sociálními vrstvami,
- nárůst společenských nerovností, vzniká kategorie extrémně bohatých a extrémně chudých. I ve vyspělých společnostech narůstá počet jedinců, kteří nemají přístup k trhu, k důstojnému životu.¹⁹⁷

3.2 Práce v postmoderní společnosti

Práce prošla proměnou. Ve společnostech střední Evropy znamenala práce především činnost zemědělskou a řemeslnou, což byly klasické formy lidské práce. S průmyslovou revolucí se pojem práce výrazně změnil. Hospodářství ovládla produktivní průmyslová práce. V této době rozlišujeme dva průmyslové sektory:

1. Primární sektor – zemědělství, lesnictví a rybářství.
2. Sekundární sektor – výroba (hornictví, průmysl, řemesla),

ve druhé polovině 20. století získává na významu třetí sektor.

3. Terciární – služby.¹⁹⁸

Práce se transformuje. Hnací silou druhé vlny byla fyzická, v zásadě zaměnitelná práce. Masové vzdělávání dělníků v továrenském stylu připravovalo dělníky na rutinní práci, která byla založená na opakování jednoduchých úkonů. Ekonomika třetí vlny je doprovázena narůstající nezaměnitelností jednotlivých profesí a požadavky na dovednosti strmě rostou. Nalézt člověka se správnými dovednostmi je stále obtížnější a nákladnější. Vznikající specializace a rychlé změny v požadavcích na dovednost snižují zaměnitelnost profesí.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 329.

¹⁹⁸ Srov. RETHMANN, A. P. Sociální encykliky Jana Pavla II. a sociálně-vědní pojetí práce. In *Katolická sociální nauka a současná věda, Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II.* FIALA, P.; HANUŠ, J.; VYBÍRAL, J. (ed.) s. 126 – 127.

¹⁹⁹ Srov. TOFFLER, A.; TOFFLEROVÁ, H. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*, s. 40 – 41.

Dahrendorf zmiňuje polemiky, které hovoří o společnosti, ve které se práce ztrácí, a to v souvislosti se zvyšováním produktivity se současným zkracováním pracovní doby. Nastiňuje skutečnost, že práce se nám bude nadále nedostávat. Společnost práce naráží asi na své hranice. Způsob a množství dostupné práce jsou už nedostačující, aby strukturovaly společnost. Tím také práce ztrácí na síle ke strukturování individuálního života. Pravděpodobně není realistické, aby se vycházelo z toho, že příprava na práci, výkon práce, odpočinek po práci a důchod jako odměna za život naplněný prací jsou konstruktivními elementy našeho života.²⁰⁰

Také Bauman uvažuje o práci, která změnila svůj charakter a „ztratila ústřední význam, který jí byl přisouzen ve světě hodnot, jež dominovaly epoše pevné modernosti a těžkého kapitalismu. Práce už nemůže nabídnout pevnou osu, kolem níž se lze otáčet a odvozovat od ní definice sebe sama, svou identitu a svůj životní plán. A nelze ji považovat ani za etický základ společnosti, ani za etickou osu individuálního života.“²⁰¹

V budoucnosti budou možná vyžadovány služby, které nedovolují žádné stupňování produkce. Produktivita technizované produkce spotřebních statků se možná vystupňuje do krajnosti. Vzdělání bude muset být víc než přípravou na činnost v povolání, bude orientací na komplexní život s dlouhými fázemi zodpovědnosti za sebe sama. Volný čas si bude žádat připravenost a schopnost vlastní iniciativy. Nebo ho člověk přenechá elektronickým médiím?²⁰²

Práce může nabývat spolu s dalšími životními aktivitami estetický význam. Je možné očekávat, že práce bude potěšením, že bude sama sebou radostí, bez ohledu na výsledky, které přináší našim bližním, národu či zemi a budoucím generacím. Od práce se již neočekává, že bude *zušlechtovat* své aktéry, dělat z nich *lepší lidi*, ale také se málokdo dočká z téhož důvodu vážnosti a úcty. Místo toho se člověk bude poměřovat a cenit podle své schopnosti bavit a uspokojovat.²⁰³

²⁰⁰ Srov. DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu*, s. 56.

²⁰¹ BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*, s. 222 – 223.

²⁰² Srov. DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu*, s. 56 – 57.

²⁰³ Srov. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*, s. 223.

„Můžeme pozorovat další změnu v poměru mezi *přímou* a *nepřímou* prací. Vyjádřeno tradičními pojmy: přímí nebo *produktivní* dělníci jsou ti, kteří na půdě továrny skutečně vyrábějí nějaké výrobky. Ti také produkují přidanou hodnotu a všichni ostatní jsou charakterizováni jako *neproduktivní* nebo se říká, že přinášejí jen *nepřímý* efekt.“²⁰⁴

Podle Becka „končí jedna epocha, kterou zahájily Bismarckovy sociální zákony a která nakonec vzbudila zdání, že skutečně byla vyřešena velká úloha zajistit většině lidí život ve svobodě a jistotě na základě jejich účasti na výdělečné práci.“²⁰⁵ Pracovní život neposkytuje jistotu trvalého zajištění, nejistota je však jiného typu než v minulosti. Je mocnou individualizační silou, místo aby spojovala, rozděluje. Současné obavy musíme snášet osaměle. Současná *tekutá, plynoucí, rozptýlená* verze modernosti však může předznamenat příchod lehkého, volně se vznášejícího kapitalismu, uvolňující pouta mezi kapitálem a pracovní silou člověka.²⁰⁶

3.3 Hodnota práce v České republice

Úloha placeného zaměstnání a práce v životě lidí vůbec se nejen historicky proměňuje, ale je do značné míry také individuální záležitostí, jak je uvedeno v této kapitole. V akcentaci určitých pracovních hodnot jsou mezi ekonomicky aktivními lidmi rozdíly. Prostřednictvím statistických dat lze poukázat na to, že více než polovina obyvatel České republiky je ekonomicky aktivní a tráví v zaměstnání podstatnou část dne, přestože lidé přikládají pracovnímu životu různý význam. Při analýze postojů české veřejnosti je nutné připomenout si procesy, které formovaly (nebo spíše deformovaly) český pracovní trh. Trh práce v České republice ovlivňují i procesy, které probíhají v jiných zemích. Byl však utvářen i specifickým politickým vývojem v zemi. Úkolem této sekundární analýzy je především popsat, jaké místo má placená práce v životě obyvatel v ČR,

²⁰⁴ TOFFLER, A.; TOFFLEROVÁ, H. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*, s. 41.

²⁰⁵ BECK, U. „Wohin führt der Weg, der mit dem Ende der Vollbeschäftigungsgesellschaft beginnt?“ In BECK, U. (ed) *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*, s. 15.

²⁰⁶ Srov. BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*, s. 237.

tedy zasadit pracovní hodnoty do kontextu jiných hodnot. Dále se práce v této části zabývá otázkou, zda lze najít rozdíly v tom, jaký význam jednotlivým pracovním hodnotám přiřkládají různé skupiny pracujících. Na závěr se zaměřuje na jistotu práce jako nejdůležitější pracovní hodnotu v české společnosti.

3.3.1 Počty zaměstnaných osob – míra zaměstnanosti

Celkový počet obyvatel České republiky k 31. 12. 2008 činil 10 467 542. Počet zaměstnaných osob s jediným nebo hlavním zaměstnáním činil k témuž datu 5 033,4 tisíce. Převážná část byla zaměstnána na plný úvazek, podíl částečných úvazků patří k nejnižším v Evropě (5 %). Z tohoto počtu činil počet zaměstnanců 4 208,0 tisíc. Členů produkčních družstev bylo 12,3 tisíce osob. Počet podnikatelů v hlavním zaměstnání včetně pomáhajících rodinných příslušníků byl 812,8 tisíce osob.²⁰⁷

Pro srovnání: průměrný počet nezaměstnaných osob činil k témuž datu 230,8 tisíce.²⁰⁸

Dle údajů Českého statistického úřadu celková míra zaměstnanosti 15 - 64letých činí k 31. 12. 2008 66,8 %. Z toho u mužů 75,8 % a u žen 57,7 %. V příloze I je uvedena míra zaměstnanosti v členských zemích EU.²⁰⁹ Na zasedáních Evropské rady v Lisabonu v roce 2000 a ve Stockholmu v roce 2001 byly stanoveny konkrétní cíle pro míru zaměstnanosti v zemích EU do roku 2010. Celková míra zaměstnanosti by měla činit 70 %, míra zaměstnanosti žen nejméně 60 % a míra zaměstnanosti starších osob ve věku 55 - 64 let alespoň 50 %.²¹⁰

²⁰⁷ Srov. *Odvětvově diferencovaný vývoj zaměstnanosti. Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil ve 4. čtvrtletí 2008*, [online]. Praha: Český statistický úřad, poslední aktualizace 2. 2. 2009 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3106-08>>.

²⁰⁸ Srov. tamtéž.

²⁰⁹ Srov. *Vývoj ekonomické aktivity obyvatelstva ve 4. čtvrtletí 2008*, [online] Praha: Český statistický úřad, poslední aktualizace 9. 2. 2009 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/754E003FC0B8>>.

²¹⁰ Srov. *Analýzy. Vývoj ekonomické aktivity obyvatelstva ve 4. čtvrtletí 2008*, [online]. Praha: Český statistický úřad, poslední aktualizace 9. 2. 2009 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/analyzy_csu>.

3.3.2 Hodnotové orientace v naší společnosti

V této části je prostřednictvím sekundární analýzy výsledků dostupných sociologických výzkumů zkoumána hodnota práce. V České republice je relativně vysoká. V ostatních evropských zemích je to podobné. Ve většině z nich, ne-li ve všech, je práce považována za důležitou, dokonce velmi důležitou, i když motivace v té které zemi mohou být rozdílné. V roce 1991 hodnotila většina českých respondentů práci ve svém životě jako důležitou (93,6 %) a z toho značná část jako velmi důležitou (53 %). V roce 1999 ji jako velmi nebo dosti důležitou hodnotilo 96,8 % a jako velmi důležitou 59,5 %.²¹¹

V roce 2004 probíhalo šetření Centra pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV České republiky, jehož součástí byla i některá dílčí šetření preference hodnot. V říjnu 2004 v něm respondenti odpovídali na několik otázek, které se týkaly jejich priorit a hodnotové orientace. Dotázaným byla nejprve položena otázka, která zkoumala jejich vlastní hierarchii jednotlivých sfér lidského života. Všichni obdrželi kartu se šesti vybranými oblastmi, které měli seřadit podle významu pro ně samotné. Dotazováno bylo celkem 1058 respondentů. Otázka zněla: Jaký význam pro Vás osobně mají sféry lidského života uvedené v následující kartě? Seřad'te je prosím od 1 do 6, kdy 1 znamená nejvýznamnější. a) přátelé a známí, b) veřejná činnost, angažovanost, politika, c) rodina, d) náboženský život, e) práce, f) volný čas.

Tabulka 1: Umístění životních oblastí podle významu pro respondenta (%)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	neví	průměr
Rodina	77,2	13,3	4,9	2,9	0,9	0,4	0,4	1,38
Přátelé a známí	10,4	32,9	31,1	20,5	3,7	1,0	0,4	2,77
Práce	8,7	38,3	24,9	19,9	4,7	1,9	1,6	2,79
Volný čas	2,1	8,9	28,6	38,8	14,5	5,9	1,2	3,73
Veřejná činnost	0,6	2,4	3,7	10,6	52,1	25,7	4,9	4,98
Náboženský život	0,8	4,1	6,2	5,4	19,1	59,2	5,2	5,27

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost, šetření 04-10.

²¹¹ Srov. MAREŠ, P. Češi: zaměstnání a práce. In RABUŠIC, L. (ed), *České hodnoty 1991 - 1999*, s. 95.

Výsledky zachycené v tabulce 1, která ukazuje relativní četnosti jednotlivých umístění příslušných oblastí a celkový průměr pro každou oblast, vypovídají o tom, že z celkového pohledu je nejdůležitější sférou života rodina. Na první místo ji postavily více než tři čtvrtiny dotázaných. Na druhém a třetím místě, prakticky bez rozdílu z hlediska celkového průměru získaných umístění a jen s nevelkými diferencemi, pokud jde o podíly v jednotlivých pořadích, skončili přátelé a známí společně s prací. Práci přitom relativně výše v průměru řadili kvalifikovaní dělníci (průměr 2,28), vysoce kvalifikovaní odborníci nebo vedoucí pracovníci (2,39), nezaměstnaní (2,62), lidé ve věku 30 – 44 let (2,54) a 45 – 59 let (2,63). Nižší prioritu jí naopak přisuzovali studenti (3,42), respektive mladí lidé ve věku 15 – 19 let (3,47). Relativně větší význam má práce pro muže (2,68) než pro ženy (2,90).²¹²

K hodnotovým orientacím se vztahovala otázka, která prostřednictvím baterie vybraných vlastností zjišťovala, které z nich by si měly podle respondentů osvojit současné děti, aby se uplatnily v životě a byly přínosem pro společnost.

Tabulka 2: Měly by si současné děti osvojit...? (%)

	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne	neví	+/-
Pracovitost	80	19	1	0	0	99/1
Pocit odpovědnosti	80	18	1	0	1	98/1
Tolerance a respekt k odlišnostem	43	47	6	1	3	90/7
Šetrnost, skromnost	45	42	10	2	1	87/12
Nesobeckost	51	41	6	1	1	92/7
Soutěživost	32	51	13	1	3	83/14
Schopnost vyznat se	50	41	6	1	2	91/7
Ohleduplnost	58	34	6	1	1	92/7
Otevřený vztah k lidem	41	41	13	2	3	82/15
Schopnost navazovat kontakty, přátelství	46	49	3	0	2	95/3
Snaha uplatnit se	69	28	2	0	1	97/2
Snaha vyniknout	36	50	10	1	3	86/11
Zásadovost	50	39	8	1	2	89/9
Prosadit své názory	31	51	14	1	3	82/15

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost, šetření 04-10.

²¹² Srov. ČERVENKA, J. *Hodnotové orientace české společnosti*. [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav, poslední aktualizace 7. 1. 2004 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100433s_ov50107.pdf>.

Z údajů v tabulce 2 plyne téměř jednomyslnost veřejného mínění u postoje k pracovitosti (souhlas 99 %).²¹³

V dubnu 2005 realizovalo Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR šetření, ve kterém byli respondenti vyzváni, aby předložené hodnoty seřadili do pořadí podle důležitosti, jakou jim v životě přikládají. Jednička znamenala hodnotu nejdůležitější, 7 nejméně důležitou. Každá číslice mohla být použita pouze jednou. V tabulce 3 je uveden vážený průměr pořadí, které respondenti jednotlivým hodnotám přisoudili a dále podíl dotázaných, kteří zařadili danou hodnotu na první místo.

Tabulka 3: Žebříček hodnot v české společnosti

	Celkem	Celkem
	Průměrné pořadí	1. pořadí
Mít stálého partnera	3,01	22 %
Mít děti	3,23	22 %
Dosáhnout úspěchu v zaměstnání	3,38	17 %
Vdát se, oženit se (být vdaná, ženatý)	3,93	13 %
Dosáhnout co nejvyššího vzdělání	4,24	18 %
Věnovat se svým zálibám	4,75	5 %
Žít pestrým společenským životem	5,47	4 %

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost 2005, duben 2005.

Poznámka: Údaje v tabulce jsou v 1. sloupci vážené průměry a v 2. sloupci podíly respondentů, kteří danou hodnotu zařadili na 1. místo.

Mezi jednotlivými skupinami respondentů panovaly v pořadí hodnot výrazné rozdíly. Nejvýrazněji se projevíly v preferenci různých hodnot mezi muži a ženami a mezi příslušníky různých věkových skupin. Obecně lze konstatovat, že pro muže jsou úspěchy v zaměstnání důležitější než pro ženy (vážený průměr mužů je 3,07, vážený průměr žen 3,67). V průběhu života pro muže i ženy význam, který přikládají práci, klesá. Muži nejmladší věkové kategorie (15 – 19 let) označili pracovní úspěchy za nejdůležitější hodnotu. Muži ve věku 20 – 44 let uvádějí na prvním místě partnerský vztah, práce si na žebříčku hodnot

²¹³ Srov. ČERVENKA, J. *Hodnotové orientace české společnosti*. [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav, poslední aktualizace 7. 1. 2004 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100433s_ov50107.pdf>.

udržuje druhou pozici. Muži nad 45 let považují za důležitější než pracovní úspěchy stálý partnerský vztah a hodnotu *mít děti*, muži nad 60 let ještě upřednostňují *život v manželském svazku*. Hodnota *dosáhnout úspěchu v zaměstnání* klesá na pomyslné čtvrté místo.²¹⁴

Ženy od 15 do 29 let nejvíce oceňují stálý partnerský vztah, pro ženy od 30. roku věku jsou na prvním místě děti, na druhém hodnota *mít stálého partnera*. Ve věku 20 až 44 let je práce na pomyslném třetím místě za těmito hodnotami, ženy starší 45 let pak považují za důležitější než pracovní hodnoty kromě dětí a stálého partnera také život v manželství.

Tabulka 4: Pořadí hodnot u mužů v jednotlivých věkových kategoriích

	Pořadí hodnot				
	15 - 19	20 - 29	30 - 44	45 - 59	60 a více
Dosáhnout úspěchu v zaměstnání	1.	2.	2.	3.	4.
Vdát se, oženit se (být vdaná, ženatý)	5.	6.	4.	4.	3.
Žít pestrým společenským životem	7.	7.	7.	7.	7.
Mít děti	6.	3.	3.	2.	2.
Věnovat se svým zálibám	4.	5.	5.	5.	6.
Mít stálého partnera	3.	1.	1.	1.	1.
Dosáhnout co nejvyššího vzdělání	2.	4.	6.	6.	5.

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost 2005, duben 2005.

Tabulka 5: Pořadí hodnot u žen v jednotlivých věkových kategoriích

	Pořadí hodnot				
	15-19	20-29	30-44	45-59	60 a více
Dosáhnout úspěchu v zaměstnání	2.	3.	3.	4.	4.
Vdát se, oženit se (být vdaná, ženatý)	5.	4.	4.	3.	3.
Žít pestrým společenským životem	6.	7.	7.	7.	7.
Mít děti	4.	2.	1.	1.	1.
Věnovat se svým zálibám	7.	6.	6.	6.	6.
Mít stálého partnera	1.	1.	2.	2.	2.
Dosáhnout co nejvyššího vzdělání	3.	5.	5.	5.	5.

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost 2005, duben 2005.

²¹⁴ Srov. HORÁKOVÁ, N. Pracovní hodnoty a postoje v české společnosti. In KUNŠTÁT, D. (ed). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*, s. 213 – 214.

Výzkum byl realizován jednorázově, lze se tedy pouze dohadovat, zda zjištěné rozdíly znamenají postupný posun v hodnotách české společnosti a vzrůstající význam práce v životě Čechů, nebo zda se budou hodnoty mladých lidí v průběhu jejich života měnit směrem k většímu důrazu na rodinné hodnoty.²¹⁵

3.3.3 Proč ženy a muži pracují? Co práce v životě žen a mužů znamená?

Populace v České republice se vyznačuje dlouhodobě vysokou zaměstnaností. Podíl žen na celkové zaměstnanosti vždy zhruba tvořil 45 %. Dle dat získaných pro projekt *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce* v roce 2003 bylo zjištěno, že ženy odpracují v průměru týdně 43 hodin a muži 48 hodin. Důležitým zjištěním bylo, že ženy i muži by chtěli pracovat v průměru o 2 hodiny méně. Práce hraje v životě českých žen i mužů významnou roli. Jaké jsou příčiny tak vysokého podílu pracujících a které hodnoty jsou pro muže i ženy v práci důležité?

Tabulka 6: Pořadí důvodů, proč pracovat a % odpovědí „velmi důležité“

1. Práce je prostředkem finančního zajištění 2. Chci vylepšit rodinný rozpočet	pro 70 až 80 % velmi důležité
3. Chci být nezávislý(á) 4. Chci se zabezpečit pro nemoc a stáří 5. Práce mne baví 6. Jsem rád(a) mezi lidmi	pro 45 až 60 % velmi důležité
7. Pokládám svou práci za důležitou 8. Chci využít své vzdělání 9. Nevím, co bych jinak dělal(a), jsem zvyklý(á) 10. Bylo by divné nepracovat 11. Pro dobrý pocit zvládání pracovních úkolů 12. Práce je mou životní náplní	pro 30 až 40 % velmi důležité

Zdroj: CVVM SOÚ AV, výzkum *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*, 2003.

Rozhodující význam má pro ženy i muže práce jako prostředek finančního zabezpečení a vylepšení rodinného rozpočtu. Tyto hodnoty činí 70 až 80 %

²¹⁵ Srov. HORÁKOVÁ, N. Pracovní hodnoty a postoje v české společnosti. In KUNŠTÁT, D. (ed.), *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*, s. 213 – 215.

u mužů i žen. Následují důvody: *chci být nezávislý(á), chci se zabezpečit pro nemoc a stáří, práce mne baví a jsem rád(a) mezi lidmi*. Tyto hodnoty jsou velmi důležité pro zhruba polovinu respondentů. Dá se konstatovat, že důvody, proč pracovat, jsou stejné pro muže i ženy.²¹⁶

Hodnota práce v životě člověka se velmi těsně prolíná s kvalitou života.²¹⁷ Hodnoty, které člověk má, nastavují jeho očekávání, neboť hodnoty mají být dosahovány nebo naplňovány. Práce představuje celou řadu stránek, které mohou být pro člověka hodnotou, a podle významu a obsahu těchto stránek se může práce jako hodnota výrazně proměňovat. V empirickém šetření *Kvalita pracovního života* z roku 2005, prováděném CVVM, se mimo jiné zjišťovalo, s jakými skutečnostmi se práce spojuje, jaký smysl práce pro člověka má. V následující tabulce jsou jednotlivé stránky práce seřazeny podle frekvence souhlasu s nimi. Forma otázky přitom poskytovala možnost vyjádřit se ke každé z uvedených stránek.

Tabulka 7: Frekvence souhlasu s jednotlivými stránkami práce

Práce umožňuje kontakt s lidmi	89% souhlasných odpovědí
Práce udržuje člověka v činnosti a životní aktivitě	85 %
Práce dává pocit užitečnosti a potřebnosti	82 %
Práce baví a uspokojuje	71 %
Práce umožňuje něco dokázat a předvést schopnosti	71 %
Práce zajišťuje potřebný příjem	66 %
Práce dává zapomenout na soukromé starosti	47 %
Práce poskytuje postavení a prestiž	43 %
Práce zajišťuje velmi dobrý příjem	37 %
Práce neuspokojuje a je jen zbytečným zdrojem obživy	38 %

Zdroj: CVVM SOÚ AV, výzkum *Subjektivní vnímání důležitosti zaměstnání a jeho různých charakteristik*, 2006.

²¹⁶ Srov. KRÍŽKOVÁ, A.; HAŠKOVÁ, H. *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd. [online]. vloženo 19. 3. 2003 [cit.2009-04-01]. Dostupné z WWW: < <http://www.soc.cas.cz/articles/cz/21/2662/printpage/verze-pro-tisk.html> >.

²¹⁷ „Kvalita života je složitý a velmi široký pojem. Je těžko uchopitelný pro svou multidimenzionalitu a komplexnost. Dotýká se pochopení lidské existence, smyslu života a samotného bytí. Zahrnuje hledání klíčových faktorů bytí a sebepochopení. Zkoumá materiální, psychologické, sociální, duchovní a další podmínky pro zdravý a šťastný život člověka.“ SVOBODOVÁ, L. Kvalita života. In ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie III. (Diagnózy soudobých společností)*, s. 122.

I když uvedené výroky nejsou vzhledem k charakteristikám práce kompletně uvedeny, nejdůležitější jsou zastoupeny. Je zde práce jako zdroj prostředků pro život, výkon samotné pracovní činnosti spojený s pocity, které jsou s výkonem práce spojeny, je zde i rovina společenského uznání a ocenění, ale i roviny sociálního zařazení. Jednotlivé stránky nejsou posuzovány proti sobě a intenzita vlivu není tak zřejmá, přesto jsou výsledky čitelné.²¹⁸

Práce je záležitost interakční, proto je sociální aspekt pocíťován jako to, co je pro práci důležité. Práce je setkáváním mezi lidmi na pracovišti, důležitost proto může pramenit jak z přiřazování významu vztahům, které z práce vycházejí, tak z prostého konstatování faktu, že tomu tak většinou je. Sociální složka práce je pocíťována jako výrazně nedostatková v případě, že člověk práci ztratí. K položkám, které vypovídají o vnímání sociálního charakteru práce (tj. práce umožňuje kontakt s lidmi, dává pocit užitečnosti a potřebnosti), lze přiřadit i další v pořadí, činnost je vnímána také jako udržování profesních dovedností. Pro více lidí je práce záležitostí uspokojení ze samotné činnosti než jako zdroj prostředků. Je to možnost něco dokázat a ukázat své schopnosti. Může se zde projevat tradice, nepřiznávat penězům takovou hodnotu. Může to být také výrazem toho, že pro velkou část populace není pracovní příjem tou hodnotou, kterou by prací získával (i tak je možné vnímat odpovědi), protože v dalších otázkách respondenti odpovídali, že s prací si nejvíce lidí spojuje výši příjmu jako důležitý atribut.²¹⁹

Na tento fakt upozorňuje i Horáková. Poukazuje také na to, že pro významnou část obyvatel ČR práce nepředstavuje pouze zdroj příjmu. To dosvědčuje i míra souhlasu s výrokem, že *práce je jen způsob jak si vydělat peníze – nic víc*. Souhlas s tímto výrokem vyjádřilo ve výzkumu CVVM v dubnu 2005 53 % oslovených, nesouhlas pak 47 %. Souhlasné stanovisko je charakteristické zejména pro pracující s nižším stupněm dosaženého vzdělání (vzdělání základní či střední bez maturity) a pro lidi, kteří vykonávají dělnické profese.²²⁰

²¹⁸ Srov. SURYNEK, A. *Hodnota práce a kvalita života*. [online]. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce. [cit. 2009-04-01] Dostupné z WWW: <http://kvalitazivota.vubp.cz/prispevky/hodnota_prace_a_kvalita_zivota-surynek.pdf>.

²¹⁹ Srov. tamtéž.

²²⁰ Srov. HORÁKOVÁ, N. Pracovní hodnoty a postoje české společnosti. In KUNŠTÁT, D. (ed.), *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*, s. 217 – 218.

3.3.4 Nejdůležitější pracovní hodnota – jistá práce

V české společnosti představuje jistota zaměstnání nejoceňovanější pracovní hodnotu. Ztrátu svého zaměstnání pokládají za pravděpodobnou nejčastěji lidé se základním vzděláním, respondenti z dělnických profesí a lidé, kteří již v minulosti byli alespoň jedenkrát bez práce. Spokojeni s jistotou své práce jsou lidé působící ve vedoucích funkcích, také osoby samostatně výdělečně činné a podnikatelé, zejména ti, kteří mají tři a více zaměstnanců. Spokojenost s jistotou práce vyjadřují více obyvatelé Prahy, pracující se středním vzděláním s maturitou a vysokoškolským vzděláním a vyšším příjmem. Kladně hodnotí jistotu zaměstnání také lidé, kteří jsou podle svého názoru placeni zhruba tolik, kolik si zaslouží. Ve vnímání jistoty zaměstnání se příliš neliší jednotlivé věkové skupiny a významnější rozdíl není patrný ani při srovnání mužů a žen.²²¹

3.3.5 Výsledky sekundární analýzy dat - shrnutí

Práce je po rodině a blízkých další vysoce ceněnou hodnotou. Rozdíly ve významu, jaký práci ve svém životě lidé v České republice přikládají, existují mezi různými věkovými skupinami a rovněž mezi muži a ženami. Dá se konstatovat, že důležitost pracovních úspěchů s rostoucím věkem klesá a muži obecně přikládají zaměstnání o něco větší význam než ženy.

Ideálem ekonomicky aktivních Čechů je jisté zaměstnání s vysokým výdělkem, které člověka baví. To potvrzuje i Mišovič, který uvádí, že poměrně vysoké postavení na žebříčku hodnot jednotlivce zaujímá především práce, která je zajímavá a užitečná.²²²

Pro specifickou skupinu českých pracujících je možnost pracovního postupu, samostatnost práce i možnost vlastnit firmu. Podnikatelsko-manažerské hodnoty jsou v české společnosti provázány s touhou po seberealizaci, důrazem na

²²¹ Srov. HORÁKOVÁ, N. Pracovní hodnoty a postoje české společnosti. In KUNŠTÁT, D. (ed.), *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*, s. 220.

²²² Srov. MIŠOVIČ, J. *Víra v dějinách zemí koruny české*, s. 157.

rozvoj vlastních schopností a dovedností. Klade se důraz na celoživotní vzdělávání a dobrou orientaci v aktuálním dění.

Nejocetovanější hodnotou je jisté zaměstnání.²²³

Výška platu nepatří sice mezi nejocetovanější aspekty práce, ale je nejčastěji tím, co lidé v zaměstnání za důležité považují.²²⁴

3.4 Budoucnost práce a jejího vlivu na člověka a společnost

Vývoj, který dnes postihuje placenou práci, se projevuje ve všeobecném a nezvratném snižování zaměstnanosti. Zaměstnanost nesouvisí pouze s nesouladem mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce. Není tedy jen ekonomickým problémem. Změny v dostupnosti práce mají vliv na proměnu celé společnosti. Dřív se hledaly pracovní síly, protože byla práce, dnes se hledá práce, protože jsou pracovní síly. Dávný sen o tom, že stroj bude za člověka pracovat, se naplnil. Nyní se stává noční můrou.²²⁵

Pevný svazek mezi prací a kapitálem je dnes vzácný. V případě pracovního trhu to znamená konec práce, jak jsme ji znali. Pracovní život je přesycen nejistotou. To byl vždy, v dnešní době jde však o jinou nejistotu. Nelze se jí vzepřít, zmírnit ji společnými silami.²²⁶ „Dnešní nejistota je mocná individualizující síla.“²²⁷

Dnešní podoba modernity věští uvolnění svazku mezi kapitálem a prací a to všemi důsledky, které k tomu patří. Jedná se i o předpoklad dočasnosti s tím, že vztah se přeruší, jakmile se vytratí potřeba.²²⁸

„Západní společnosti objektivně bohatnou jako nikdy předtím, životní úroveň dosahuje historicky nevídané výše, a přitom nezaměstnanost nezachvacuje

²²³ Srov. HORÁKOVÁ, N. Pracovní hodnoty a postoje české společnosti. In KUNŠTÁT, D. (ed.), *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*, s. 221.

²²⁴ Srov. tamtéž, s. 221.

²²⁵ Srov. SVATOŇ, O. Proměny konceptu práce v soudobých sociologických teoriích. In ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie III. Diagnózy soudobých společností*, s. 99 - 102

²²⁶ Srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, s. 34.

²²⁷ Tamtéž, s. 34.

²²⁸ Srov. tamtéž, s. 38 – 39.

už jen nekvalifikovanou pracovní sílu, jak tomu bylo na počátku technologické nezaměstnanosti.²²⁹ Ohrožuje i vysoce kvalifikované a střední třídy. Výjimečné profese jsou vysoko odměňovány. Rutinní pracovníci jsou velmi snadno nahraditelní. Požadována je mimořádná flexibilita. Perspektivy dalšího vývoje zaměstnanosti v *kapitalismu bez práce* nejsou příliš povzbudivé. Nutnost pracovat na hranici svých schopností a hájit tak neustále svou pracovní pozici je pro současnou společnost práce typická. Pokud schopnosti pracovníka ochabují, je nucen postižený počítat s tím, že sestoupí na nižší pracovní místo, nebo bude muset odejít.²³⁰

„Technologický vývoj, který proměňuje lidskou práci a zbavuje člověka pocitu tvůrce hodnot, má vliv na porozumění lidí tomu, v jaké společnosti žijí.“²³¹

V antické společnosti práce představovala podřadnou činnost, svěřenou otrokům. Pracovní činnost nebyla považována za zdroj blahobytu. Až do středověku to byly příroda (nebo boží prozřetelnost). Moderní společnosti jsou založeny na myšlence pokroku. Věci lze měnit i k lepšímu, a to činností, kterou člověk přetváří své okolí – prací. Změna ve vnímání společenského řádu jistě souvisí s masovým nástupem námezdní práce. I když byl vývoj společnosti práce v jistých fázích nepříliš humánní, vytvořil pevnou představu o světě, ve kterém žijeme. Ve společnosti bez práce, kterou dnes označujeme jako společnost postmoderní, se řád ztrácí. Dnes není zcela jasné, jak se má co dělat, doba je nečitelná.²³²

Je možné si klást otázku po uplatnění lidí bez práce. V USA a Velké Británii se mnoho očekává od *třetího sektoru*. Jde o organizace, které se starají o obecné blaho. Tato práce bývá často dobrovolnická, roste však počet těch lidí, kteří zde získávají práci placenou. Určitou možností by mohla být práce občanská. Existuje také možnost vyplácet jistou finanční částku každému občanu formou jakéhosi *existenčního příjmu*. V některých státech již dnes existuje nárok na

²²⁹ SVATONĚ, O. Proměny konceptu práce v soudobých sociologických teoriích. In ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie III. Diagnózy soudobých společností*, s. 102.

²³⁰ Srov. tamtéž, s. 103 - 104.

²³¹ Tamtéž, s. 104.

²³² Srov. tamtéž, s.104 - 108.

existenční minimum, který však své příjemce spíše stigmatizuje.²³³ Představu o budoucí plné zaměstnanosti v globální ekonomice je nutno opustit.

Co tedy dál? Dle A. a H. Tofflerových již není možné zaměstnanost zvyšovat pouhým zvyšováním počtu pracovních míst. Místo kvantity nastupuje kvalita. Pracovní příležitosti se nenajdou v tom, co chápeme jako výrobu. Například profesím v oblasti humanitárních služeb bude třeba úcty, která byla dodnes vyhrazena výrobě. V sektoru služeb bude třeba nových forem organizace práce a kolektivního vyjednávání. Bude třeba podporovat programy jako je práce doma, flexibilní pracovní doba nebo půlené zaměstnání.²³⁴

Dnešní prudké změny rozmazávají kdysi ostrá rozlišení práce v sektoru zemědělství, výroby a služeb. Místo abychom lpěli na starých rozlišovacích schématech, je třeba se podívat na to, co lidé ve firmách skutečně dělají. Stále více práce v těchto sektorech spočívá v *duševní práci*. Rozpadají se i profesní kategorie (skladník, operátor). Existují práce symbolické – uvádějící do pohybu informace, nebo generující více informací. Přibližně uprostřed spektra existují smíšené profese – pracovník vykonává manuální práci, zároveň však zachází s informacemi. Čistě manuální profese postupně zanikají.²³⁵

Nová globální ekonomika, do které vstupujeme, vyžaduje nové reformy. Je třeba hledat nová řešení. Lidé mohou vytvořit novou slušně fungující společnost. Robert Reich apeluje na to, že je vhodná doba věnovat pozornost nejen zisku ještě většího bohatství, ale věnovat pozornost nerovnostem v příjmech, bohatství a příležitostech. Poukazuje na to, že společnost se domnívala, že ekonomiku nelze zastavit. Domnělá nezranitelnost byla poražena i útokem teroristů. Je třeba si uvědomit, že společná síla spočívá ve vazbách lidí mezi sebou.²³⁶

Je patrné, že v dnešní době slábne tlak vnějšího donucení a mizí autorita konvencí. Lidem se jejich vlastní činy jeví jako věc odpovědné volby, ale i jako věc svědomí a mravní zodpovědnosti. Rozlišení mezi dobrem a zlem bylo jednou

²³³ Srov. SVATONĚ, O. Proměny konceptu práce v soudobých sociologických teoriích. In ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie III. Diagnózy soudobých společností*, s. 116 – 116.

²³⁴ Srov. TOFFLER, A.; TOFFLEROVÁ, H. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*, s. 47 – 50.

²³⁵ Srov. tamtéž, s. 52 – 54.

²³⁶ Srov. REICH, R. *Slušná společnost. Ekonomický pohled na svět*, s. 124 – 125.

provždy dáno, jednoznačné mravní předpisy vypracované pro každou situaci si stačilo zapamatovat. Postmoderní člověk se musí podívat do tváře vlastní mravní nezávislosti a tedy mravní odpovědnosti, kterou mu nelze vzít a které se nemůže ani zříct.²³⁷

„Tato nová nutnost je často příčinou mravního bloudění a zoufalství. Dává však také morálnímu subjektu šanci, jakou dosud nikdy neměl.“²³⁸

²³⁷ Srov. BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*, s. 162 – 163.

²³⁸ Tamtéž, s. 163.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo přiblížit čtenáři práci a její okolnosti, která má v dnešní době většinou podobu zaměstnání, v její etické dimenzi.

Předcházející text objasnil, že práce stále patří k nejvýznamnějším životním hodnotám. Schopnost spatřovat a vkládat smysl do svého života a potažmo i do práce činí člověka člověkem. Zásadním zjištěním bylo, že člověk prací nepřispívá pouze k rozvoji vědy a techniky, ale také k vzestupu kulturní a mravní úrovně celé společnosti. Prostřednictvím práce utváří nejen sám sebe, ale i celou společnost.

Pohled do historie upozornil na to, že práce byla zpočátku pokládána především za zdroj obživy a uspokojování základních potřeb člověka. Rozšiřující se dělba práce v návaznosti na další okolnosti společenského vývoje postupně přinesla silnější pozitivní vazbu člověka na práci. Zemědělství zvýšilo její podíl na integraci dosud nepřilíš početných skupin obyvatelstva. Tradiční státy se staly dějištěm dalších zásadních společenských změn. Rozvoj řemesel a pozdější vznik manufaktur souvisel s neustále rostoucím rozvojem dělby práce. Důležitým aspektem vzniku společností moderní doby byla protestantská etika odříkání a práce.

Placená práce jako strukturální východisko společenské organizace a základ identity jedince patřila k základním přínosům moderní doby. Práce člověka emancipovala a obdařila ho moderní subjektivitou. Byla zařazována mezi základní ctnosti člověka. Nemít ji bylo zahanbující. Nechtít ji bylo amorální a trestuhodné. Ukázalo se také, že placená práce je lepším disciplinujícím nástrojem než kterýkoliv z těch, co kdy lidstvo objevilo. Proto se mnohdy stala nástrojem profesionálního zotročení a odcizení lidské přirozenosti odlidštěným a vykořisťujícím řádem. Na druhé straně však byla také výrazem nové solidarity námezdně pracujících. Zde získala přinejmenším stejnou váhu, jakou měla v tradičních státech solidarita stavovská.

V diplomové práci je zdůrazněno, že dnešní podoba práce je zároveň produktem, ale i spolutvůrcem současné civilizace. V ní nabyla v průběhu

posledních staletí obrovského významu. Je vnímána jako zdroj bohatství a potlačování bídy. Je považována za základ pokroku, budoucnosti a společenského řádu. Stala se integrujícím prvkem společnosti. Prostřednictvím placené práce se lidé stávají plnohodnotnými členy společnosti. Odvozuje se od ní řada práv, jimž se lidé těšili a těší. Je lidskou potřebou, hodnotou i povinností. Ve společenském kontextu je chápána jako prostředek morálního sebezdokonalení člověka a jako jeden z nejdůležitějších pramenů etických standardů společnosti.

Závěrečná kapitola nastiňuje diskurz, týkající se otázek zaměstnanosti a nezaměstnanosti, který je založen na centrálním postavení placené práce. Realitou dnešních dnů je to, že se práce ztrácí. Mít ji se stává privilegiem. Technický pokrok a ekonomický růst nepřinesly růst zaměstnanosti. Staly se navzájem nezávislými.

Práce ze společnosti zcela nezmizí. Je stále vysoce ceněnou hodnotou. Pro velkou část populace se stala problémem její měnící se povaha. Ta vyřazuje stále více lidí z šance etablovat se v nějakém povolání. Zvyšují se nároky na schopnost rychle se orientovat, přesně rozlišovat, důsledně dodržovat a dostát měnícím se podnětům, což je vlastní a žádoucí pro velký podíl pracovních příležitostí. Ustupuje význam klasického zaměstnaneckého vztahu, prosazuje se rozmanitost a individualizace těchto vztahů. Otevírá se řada otázek na téma sociálně právní ochrany zaměstnanců, role státu a úlohy odborů, vztahů mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem.

Vytratila-li by se práce ze života lidí, vytratil by se i její étos. Co bude následovat? Hovoří se o různých variantách budoucího vývoje. Zkrácení pracovní doby, uplatnění se v sektoru služeb, práci doma a zvyšování kvalifikace. Pozornost se obrací také k nahrazení placené práce jinými aktivitami, které budou zaměřené na obecné blaho, obec či politiku. Tyto vize se zatím jeví jako nereálné. Důvodem je také tvrzení, obsažené v této diplomové práci. I v dnešní postmoderní společnosti placená práce přináší člověku nezbytné ekonomické a sociální prostředky k důstojnému životu. V souvislosti s tím se vynořuje otázka. Jak občané naší demokratické společnosti obžijí v této situaci?

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografické publikace

- 1) ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
- 2) BAUMAN, Z. *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0817-7.
- 3) BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1195-X.
- 4) BAUMAN, Z. *Svoboda*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-432-4.
- 5) BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. ISBN 80-204-0966-1.
- 6) BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-11-3.
- 7) BIBLE, ekumenický překlad. ČESKÁ BIBLICKÁ SPOLEČNOST, 1985. ISBN 80-85810-19-0.
- 8) DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu*. Praha: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-719-8.
- 9) DUMONT, L. *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective*. Chicago: University of Chicago Pr., 1992. ISBN 0-226-16958-8.
- 10) DURKHEIM, É. *Společenská dělba práce*. Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-041-1.

- 11) DUŠKOVÁ, I.; DŽBÁNKOVÁ, Z. *Etická dimenze institucionálních změn*. Praha: Vysoká škola ekonomická. Nakladatelství Oeconomica, 2005. ISBN 80-245-0961-X.
- 12) ELIAS, N. *O procesu civilizace I*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-838-9.
- 13) GELLNER, E. *Pluh, meč a kniha. Struktura lidských dějin*. Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. ISBN 80-85959-87-9.
- 14) GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- 15) GIDDENS, A. *Unikající svět*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-91-5.
- 16) HARRINGTON, A. a kol. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-093-3.
- 17) HENRIKSEN, J. O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené: etické teorie a principy práce s lidmi*. Boskovice: Albert, 2000. ISBN 80-85834-85-5.
- 18) HOLLÄNDER, P. *Všeobecné základy státovědy*. Praha: Věšrd, 1995. ISBN 80-85305-32-1.
- 19) JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3.
- 20) JÍROVÁ, H. *Trh práce a politika zaměstnanosti*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. ISBN 80-7079-635-9.
- 21) KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-34-2.
- 22) LIPOVETSKY, G. *Soumrak povinnosti: bezbolestná etika nových demokratických časů*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-008-7.

- 23) LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-212-0.
- 24) MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86529-08-3.
- 25) MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-07-3.
- 26) MIŠOVIČ, J. *Víra v dějinách zemí koruny české*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-99-0.
- 27) MONTOUSSÉ, M.; RENOARD, G. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3.
- 28) MOŽNÝ, I. *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-624-1.
- 29) NOVÝ, I. a kol. *Sociologie pro ekonomy*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-433-9.
- 30) REICH, R. B. *Řeknu to stručně. Základy slušné společnosti*. Praha: Management Press, 2005. ISBN 80-7261-122-4.
- 31) REICH, R. B. *Slušná společnost. Ekonomický pohled na svět*. Praha: Nadace D. a V. Havlových, Vize, 2003. ISBN neuvedeno.
- 32) SOKOL, J. *Malá filozofie člověka. Slovník filozofických pojmů*. 3. rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-253-5.
- 33) SOKOL, J.; PINC Z. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-372-5.

- 34) SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001. ISBN 80-86389-15-4.
- 35) SMITH, A. *The Theory of Moral Sentiments*. Amherst, NY: Prometheus books, 2000. ISBN 1-57392-800-3.
- 36) SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-24-8.
- 37) TOFFLER, A.; TOFFLEROVÁ, H. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Dokořán, 2001. ISBN 80-86569-00-4.
- 38) URBAN, L. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. ISBN 80-86861-45-7.
- 39) URBAN, L. *Sociologie trochu jinak*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2493-5.
- 40) WEBER, M. *Autorita, etika a společnost*. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0611-5.
- 41) *Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. 2. vydání. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

Příspěvky v monografické publikaci

- 42) JAN PAVEL II. *Laborem exercens*. In *Sociální encykliky (1891 – 1991)*. Praha: ZVON, 1996. s. 297 – 350. ISBN 80-7113-154-7.
- 43) SVATOŇ, O. *Proměny konceptu práce v soudobých sociologických teoriích*. In ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie III. (Diagnózy soudobých společností)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 99 - 121. ISBN 978-80-246-1486-1.

44) SVOBODOVÁ, L. Kvalita života. In ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie III. (Diagnózy soudobých společností)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 122 – 141. ISBN 978-80-246-1486-1.

45) ŠMAJS, J. Práce – téma k zamyšlení. In BUCHTOVÁ, B. a kol. *Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing, 2002. s. 9 – 32. ISBN 80-247-9006-8.

Příspěvky do tištěného sborníku

46) BECK, U. „Wohin führt der Weg, der mit dem Ende der Vollbeschäftigungsgesellschaft beginnt?“ In *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*. BECK, U. (ed.), Frankfurt a. M.: Suhrkamp, s. 7 - 66. ISBN neuvedeno.

47) HORÁKOVÁ, N. Pracovní hodnoty a postoje v české společnosti. In *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. KUNŠTÁT, D. (ed.), Praha: Sociologický ústav Akademie věd, 2006, s. 211 – 221. ISBN 80-7330-081-8.

48) MAREŠ, P. Češi: zaměstnání a práce. In *České hodnoty 1991 - 1999*. RABUŠIC, L. (ed.), Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 91 – 110. ISBN 80-2102623-5.

49) RETHMANN, A. P. Sociální encykliky Jana Pavla II. a sociálně-vědní pojetí práce. In *Katolická sociální nauka a současná věda. Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II.* FIALA, P.; HANUŠ, J.; VYBÍRAL, J. (ed.), Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. s. 123 – 142. ISBN 80-7325-024-1.

Příspěvky v odborných časopisech

50) HOLMAN, R. Bohatství národů Adama Smithe I, II. *Politická ekonomie*, 1997, č. 3 a č. 4. s. 428. ISSN 0032-3233.

51) MAREŠ, P. Od práce emancipující k práci mizející. *Sociologický časopis*, 2004, č. 1 – 2., s. 37 - 46.

Slovníky

52) MATOUŠEK, O. a kol. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

53) *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. ISBN neuvedeno.

54) *Velký sociologický slovník, 1., A-O*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.

Elektronické zdroje

55) *Analýzy. Vývoj ekonomické aktivity obyvatelstva ve 4. čtvrtletí 2008*. [online]. Praha: Český statistický úřad, poslední aktualizace 9. 2. 2009 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW:< http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/analyzy_csu. >

56) ČERVENKA, J. *Hodnotové orientace české společnosti*. [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav, poslední aktualizace 7. 1. 2004 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100433s_ov50107.pdf>.

57) Karel Veliký, Karel I. Veliký. *Wikipedie. Otevřená encyklopedie*. [online].
Poslední aktualizace 21. 2. 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupné z WWW:
< http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Velik%C3%BD >.

58) KRÍŽKOVÁ, A.; HAŠKOVÁ, H. *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd. [online]. Vloženo 19. 3. 2003 [cit. 2009-04-01]. Dostupné z WWW:
< <http://www.soc.cas.cz/articles/cz/21/2662/printpage/verze-pro-tisk.html>. >

59) Magna charta libertatum. *Wikipedie. Otevřená encyklopedie*. [online].
Poslední aktualizace 5. 2. 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupné z WWW:
< http://cs.wikipedia.org/wiki/Magna_charta_libertatum >.

60) *Odvětvově diferencovaný vývoj zaměstnanosti. Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil ve 4. čtvrtletí 2008*, [online]. Praha: Český statistický úřad, poslední aktualizace 2. 2. 2009 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z WWW:
< <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3106-08>. >

61) SURYNEK, A. *Hodnota práce a kvalita života*. [online]. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce. [cit. 2009-04-01] Dostupné z WWW:
< http://kvalitazivota.vubp.cz/prispevky/hodnota_prace_a_kvalita_zivota-surynek.pdf >.

62) Tiberius Caesar Augustus. *Wikipedie. Otevřená encyklopedie*. [online].
Poslední aktualizace 21. 2. 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupné z WWW:
< <http://cs.wikipedia.org/wiki/Tiberius> >.

63) *Vývoj ekonomické aktivity obyvatelstva ve 4. čtvrtletí 2008*, [online] Praha: Český statistický úřad, poslední aktualizace 9. 2. 2009 [cit. 2009-03-25].
Dostupné z WWW:
< <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/754E003FC0B8> >.

SEZNAM ZKRATEK

Biblické zkratky

Gn – První Mojžíšova

Ez – Ezechiel

Sír – Sírachovec

2 Te – Druhý list Tesalonickým

Ostatní zkratky

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění

ČR – Česká republika

ČSÚ – Český statistický úřad

EU – Evropská unie

SOU AV – Sociologický ústav Akademie věd

VÚBP – Výzkumný ústav bezpečnosti práce

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I - Míra zaměstnanosti 15 – 64letých v členských zemích EU ve
3. čtvrtletí 2008

Příloha I

Míra zaměstnanosti 15 – 64letých v členských zemích EU ve 3. čtvrtletí 2008

v %

Země	celkem	muži	ženy
EU 27	66,4	73,3	59,5
Belgie	62,6	68,5	56,6
Bulharsko	65,0	69,6	60,4
Česká republika	66,7	75,7	57,6
Dánsko	78,6	82,8	74,4
Německo	71,3	76,8	65,7
Estonsko	70,4	73,6	65,7
Irsko	68,0	75,4	60,7
Řecko	62,2	75,3	49,1
Španělsko	64,5	73,6	55,1
Francie	65,7	70,4	61,0
Itálie	59,0	70,7	47,2
Kypr	71,0	80,0	62,4
Lotyšsko	69,0	72,9	65,4
Litva	65,0	67,5	62,7
Lucembursko	64,3	73,3	55,1
Maďarsko	57,3	57,3	51,0
Malta	56,1	73,0	38,6
Nizozemsko	77,5	83,5	71,5
Rakousko	72,8	79,5	66,3
Polsko	60,0	67,2	53,0
Portugalsko	68,1	73,9	62,5
Rumunsko	60,5	66,7	54,3
Slovinsko	70,1	74,4	65,5
Slovensko	63,1	70,8	55,4
Finsko	72,1	74,6	69,6
Švédsko	75,7	78,2	73,2
Spojené království	71,5	77,4	65,8

Zdroj: Eurostat

ABSTRAKT

BEDNARČÍKOVÁ, J. *Práce v minulosti a dnes jako zdroj etických pravidel*. České Budějovice 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Klíčová slova: práce, placené zaměstnání, trh práce, dělba práce, společnost, etika, morálka.

Diplomová práce přibližuje práci a její okolnosti v etické dimenzi. Objasňuje, že práce patří k nejvýznamnějším životním hodnotám a obsahuje rovinu individuální i společenskou. Upřesňuje některé důležité pojmy. Pohlíží do historie vývoje společnosti a kromě jiného upřesňuje roli dělby práce v jednotlivých vývojových fázích. Nastihuje její vliv na rozvoj morálky člověka a etických pravidel ve společnosti.

Charakterizuje soudobou společnost, změny ve světě práce a prostřednictvím sekundární analýzy dat popisuje hodnotu práce v České republice. Naznačuje okolnosti budoucího vývoje, které se týkají práce jako fenoménu, který zcela jistě nevyčerpal svůj etický potenciál.

ABSTRACT

The work in the past and today as a source of ethics rules

Key words: Work, occupation, labour market, division of work, society, ethics, morality.

This Diploma thesis has a closer look on the work and the terms in the ethics dimension. Clarify, that the work belongs to the most important life's values and contains individual and as well social branch. Put important ideas in more precise terms. It looks up in the history of society evolution and elaborate the influence of division of labour in every progress phase. Outlines influence of the work on the advancement of the men's morality and ethics rules in the society.

It describes present society, changes in the world of labour and with help of secondary data analysis describes the value of labour in the Czech Republic. It presents the possibilities of future expansion regarding the work as phenomenon which did not yet depleted its potential.